

ალ. მანველიშვილი

ქართული ენციკლოპედია ეროვნული უნივერსიტეტი

3 ა რ ი ზ ი
1955

ალ. მანველიაშვილი

ქართული მოღვაწის ეროვნული ფორმაცია

კ ა რ ი ზ ი

1955

ნაწილი პირველი

1

დიდ ხანს ბატონობდა ეს აზრი, თითქოს ხალხთა ეროვნული ფორმაცია იყო ახალი დროის საქმე. ეს ყალბი შეხედულება გამომდინარეობდა ორი შეცდომითგან: პირველი მიზეზი იყო თვით შესწავლის მეთოდის სიმცდარე, მეორე ის ფაქტი, რომ ჯერ კიდევ საფუძვლიანად არ იყო შესწავლილი ადრინდელი ცივილიზაციები და ისტორიები. დღეს ყველასათვის ნათელი შეიქმნა, რომ ერთა ფორმაცია არ ყოფილა საქმე ახალი დროისა და ევროპის ხალხთა. არამედ მას ჰქონია ადგილი ძალიან შორეულ წარსულშიც. მათგან დღესაც მოიპოვებინ ნაშთები, რომელთაც კიდევ არ დაუკარგეთ ერის სახე.

სხვანაირად გაუგებარიც იქნებოდა ადრინდელ ცივილიზაციათა არსებობა. კაცობრიობის ცივილიზაცია, პროგრესი მარტო მატერიალურ ძალთა განვითარებაში არ გამოიხატება. ის არ ნიშნავს მარტო ტექნიკისა და ინდუსტრიის განვითარებას. რომელიმე მესამოტამიამ ალმოჩენილი ქოთნის ნატეხებით არ იწურება სუმერთა და საერთოდ იმდროინდელი ცივილიზაციის შინაარსი. ცივილიზაცია არის მთლიანად აღებული, ჯამი ადამიანის შენოქმედებისა, და მისი პირველი ნიშანი არის სწორედ ადამიანის სოციალური პროგრესი. ამიტომ, იქ, სადაც შექმნილა ისეთი დონე განვითარებული ცხოვრებისა, რომელსაც ჩვენ ცივილიზაციას ვუწოდებთ, ცხადია, სოციალურ ცხოვრებას უნდა მიეღო გარკვეული სახე.

რომ ჩვენთვის ნათელი გახდეს სახე სოციალური ფორმაციებისა ადრინდელ ხალხთა წიაღში, საჭიროა ოდნავ ციას. გადავხედოთ იმ გზებს, რის გავლაც დასჭირდა ადამიანი გადავავლოთ საერთოდ კაცობრიობის ევოლიუ-

მიანთა მოდგმას, რომ მისუღიყო ეროვნულ ფორმაცი-
ამდეს, რა უწყობდა და რა უშლიდა ხელს ამ ევოლიუცი-
ის და საერთოდ განვითარების რომელ სტადიაში იქმნე-
ბა ასეთი ორგანიზაცია. ასევე მოკლედ შეეცებით ერის
გენეზისს, მის მთავარ დამახასიათებელ თვისებებსა და
მის განმტკიცებას საერთოდ. ამ მოვლენათა გათვალის-
წინება გავვიადვილებს ქართული მოდგმის ევოლიუციის
გაგებას, მისი ეროვნული ფორმაციის შესწავლასა და
დაფასებას.

2

საზოგადოების გენეზისი იმყოფება ძალიან შორეულ
წარსულში. მისი შესწავლა დღეს შეიძლება მხოლოდ
შედარებითი მეთოდით. რატომაც მეცნიერებისათვის ის
ჯერ ხელმიუწვდომელია. დაკვირვება დაწინაურებულ
საზოგადოებათა და მათი შედარება ჩამორჩენილ, ველ-
ურ ტომთა ცხოვრებასთან, მოგვცემს საშუალებას ზო-
გიერთი წარმოდგენა ვიქონიოთ საზოგადოების გენეზის-
სა და მის აღზრდელ ევოლიუციაზედ.

დღევანდელმა ადამიანმა ძალიან შორეულ წარსულში
გაიარა ის სტადია სოციალურა ცხოვრებისა, რომელზე-
დაც სდგანან დღევანდელი ველურები.

უკანასკნელთა ცხოვრებას შემოუნახავს ისეთი ხასია-
თებიც, რაც დამახასიათებელია ცხოველთა სამეფოსი.

ერთ ხანა ფიქრობდენ, რომ ცხოველთა სამეფოში ევო-
ლიუცია შეჩერებული იყო. დღეს კი ჰგონიათ, რომ ერთ-
გვარ ევოლიუციას აქაც ჰქონია ადგილი. ხოლო ის ისე
ნულია, რომ ადამიანის დაკვირვების გარეშე რჩება. ის
შეუმჩნეველია მრავალ თაობათა სიცოცხლის მანძილზე-
დაც. იგივე ითქმის დღევანდელ ველურებზედ.

ძალიან შორს არ არის ის დრო, როდესაც ჩვენ წინა-
პართა ცხოვრებაშიც ევოლიუცია იყო ნული და შეუმჩ-
ნეველი. მაგ. ძველი ეგვიპტის ცხოვრება სამი ათასი წლის
მანძილზედ, ჩვენთვის შეუმჩნეველი სიღინჯით მიდიოდა
წინ. მაშინ, როდესაც ჩვენს დროს ის ისე სწრაფია, რომ

საგრძნობი შედეგები შესამჩნევი ხდება ერთი თაობისათვისაც.

მას შემდეგ, რაც ადამიანი ბუნებამ შეაიარაღა გონებით, მას წინ აღაჩაფერი გადალობებია. ტეხნიკისა და ინდუსტრიის განვითარებამ კი შექმნა ის სიჩქარე, რომლის მოწმენიც ვართ დღეს.

თუ ადამიანს რამდენიმე ასეული ათასი წელიწადი დასჭირდა იმისთვის, რომ გაუთლელი ქვის იარაღი გაეუმჯობესებინა, სამაგიეროდ ლითონების გამოყენებამდე მან მიაღწია ათეული ათასი წლებს მანძილზედ. თანამედროვე ტეხნიკის განვითარება და ატომური ენერჯიის გამოყენების პერსპექტივა იძლევა ნიშნებს, ჩვენი გონებისათვის წარმოუდგენელი სისწრაფით წინსვლისა.

ამ პრინციპის თანახმად, რეტროსპექტიული გადახედვა საკითხისა ნებას გვაძლევს ადამიანი თავის პირველ ცხოველურ ყოფაში, წარმოედგინოთ რამდენიმე მილიონი წლის უწინ. დღევანდელი უმაღლესად განვითარებული ცხოველი უკვე სდგას ბიოლოგიისა და სოცოლოგიის მიჯნაზედ. ამ ასაკში ადამიანიც მსგავს ყოფაში უნდა ყოფილიყო.

გამოსარკვევია, ადამიანის შემდეგი განვითარება, ანალოგიური იყო ცხოველთა სამეფოსი, თუ მის ცხოვრებაში მოხდა რაღაც ახალი, რომელმაც ის გამოჰყო დანარჩენ არსთა სანყაროდან და უფრო სწრაფი ევოლიუციის გზას დააყენა! მოხდა უკანასკნელი. ადამიანი პირველად გამოეყო ცხოველთა სამეფოს თავისი მძლავრი სოციალური ინსტიქტით, ხოლო შემდეგ, გონების ფაქტორმა სამუდამოდ გამოსთიშა და გადაიყვანა ევოლიუციის ახალ ღიანდაგზედ.

ველურთა ცხოვრებისა შესწავლამ დაგვარწმუნა, რომ ისინი განვითარების სხვა და სხვა დონეზედ სდგანან და ერთი მეორისაგან ათასეული წლებით არიან დაცილებულნი. შენიშნულია აგრედვე, რომ ნათი „აღმოჩენის“ დღითგან, ზოგმა ერთგვარი ევოლიუცია განიცადა, ზოგი დარჩა უცვლელი. ეს ფაქტი ამტკიცებს სწორედ იმას,

რომ უყანასკნელნი ჯერ ძალიან დაბალ საფეხებზედ არიან და მათ ოდნავ განვითარებას ისეთი დიდი დრო სჭირდება, რომ შეუძლებელი ხდება დაკვირვება და ფაქტი საშუალებას გვაძლევს, დღევანდელ ველურთა შორის შევნიშნოთ ევოლიუციის მთელი რიგი საფეხურები. თუ მათ წარმოვიდგინოთ განვითარებულ საზოგადოებათა გარედ, ზოგ მათგანს შეაძლება ასეული ათასი წელი დასჭირდეს ჩვენს დონემდე მოსადწევად...

მეტწიერებამ დღევანდლანდე ვერ შესძლო აღმოჩინა, ვერც აწმყო ველურებში და ვერც შორეულ წარსულში, ადამიანი, რომელიც სცხოვრობდა საზოგადოების გარეშე. ის საზოგადოებრივად სცხოვრობდა მაშინაც, როცა მას არ გააჩნდა გონება; არ ჰქონდა მეტყველება და არც რაიმე ნასახი სულიერი ცხოვრებისა.

სოციალური ინსტიქტი, რომელიც იყო თანდაყოლილი, გამომდინარე მისი ბიოლოგიური ბუნებითგან, იყო ისე მძლავრი, რომ მან დათრგუნა პიროვნული და გახდა მისი მბრძანებელი. ეს იყო პირველი შთანასახი და საფუძველმდებელი საერთო საზოგადოებრივი ცხოვრებისა შექმნისა. სოციალური ცხოვრების გარიჟრაჟით იწყება ახალი სტადია ევოლიუციისა.

მას შემდეგ, რაც სიცოცხლე თავის ბიოლოგიურ სტადიაში ორგანიზმების შექმნით დაგვირგვინდა, ევოლიუცია აქ ვერ შეჩერდებოდა, შემდეგი წინაგლა გამოიხატა ახალ სოციალურ ორგანიზაციაში. რაკი ბუნებამვე დააწესა რომ ამ ორგანიზმებს ერთად უნდა ეცხოვრათ, ნანვე დააჯილდოვა ის საამისო თვისებებით. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ თუმცა ბუნება არსებას განუსაზღვრავს საერთო ხაზებს, შემდეგ ის მის დეტალებში არ შედის. შემდეგ თვით არსება კისრულობს თავისი ცხოვრების მოწესრიგებას.

ერთბაშად სამყაროში არაფერი გაკეთებულა. ხდებოდა მრავალი ცდები და დიდი დროის განმავლობაში, სანამ არსება მიაგნებდა თავის ბუნებრივ ფორმას, თავის

კალაპოტს, სადაც უნდა ჩამდგარიყო და განეგრძო მისი ევოლიუცია.

ასე მოხდა საზოგადოების მიმართაც. პირველი საზოგადოების შექმნისა იწყება ე. წ. ურდოთი. ურდო უნდა წარმოვიდგინოთ ყველაზედ პრიმიტიულ ფორმად საზოგადოებისა. მაგრამ მიუხედავად მისი პრიმიტიულობისა, მასზედ ადამიანი შეჩერდა ალბად ასეული ათასი წლების მანძილზედ. ეს ფორმა შეეფერებოდა მოხეტიალე ცხოვრებას და როგორც კი ვაჭრა ასეთი ცხოვრება, ურდოც დაიშალა. შემდეგ გაჩნდა გვარი. მანაც დიდ ხანს იარსება. მაგრამ არც ის აღმოჩნდა მყარი და საკმარისი ერთი მთლიანი საზოგადოებრივი ცხოვრების დასამყარებლად. გვარის დაცემას მოჰყვა ოჯახის შექმნა.

ყველაზედ პარადოქსალური ის არის, რომ ირღვევა დიდი ერთეული და იქმნება პატარა. სწანა მართო გარეშე თავდაცვის საჭიროება არ ყოფილა საკმარისი; ახალ ჯგუფს ადამიანის ბუნებაც უნდა დაეკმაყოფილებინა.

ოჯახის შექმნით ადამიანმა მიიღო ნამდვილ უჯრედს სოციალური ცხოვრებისა. ის ფაქტი, რომ ოჯახმა მოიპოვა მუდმივი არსებობის უფლება, ამტკიცებს, რომ ის უკეთესად შეეგუება ადამიანის ბუნებას. მაშასადამე ოჯახი უკვე არის ბუნებრივი ორგანიზაცია. მაგრამ მიუხედავად მისი სიმყარისა, მისი საზღვრები ისე ვიწროა, რომ ის ვერ დაიტევდა ყველა იმ მოთხოვნოლებებს, რასაც შეიცავს საზოგადოებრივი ცხოვრება. ის საკმარისი არ იყო ინდივიდის დასაცავად ყველა იმ ძალების წინააღმდეგ, რომელნიც ემუქრებიან მას თავისი არსებობის გზაზედ. საჭირო იყო მისი გაფართოება და შექმნა უფრო ფართო სულიერი ოჯახისა, რომელიც ერთნაირად დაეკმაყოფილებდა, როგორც ადამიანის შინაგან ბუნებას, იაე უზრუნველყოფდა მას გარეშე დავდაცვისაგან. მის ძიებაში იბადება საზოგადოებაც.

მაგრამ სადამდე შეიძლებოდა განვითარება ამ საზოგადოებისა? დაუსრულებლად, თუ სადღაც უნდა დასდებოდა მას საზღვარი! ის ფაქტი რომ საზოგადოება იქ

მნება სოციალურ ინსტიტუტთა ნიადაგზედ, ხოლო ეს ინსტიტუტი კი გულისხმობს ვილაციისგან ან რაღაცისგან თავდაცვას, ცხადია, რომ ეს საზოგადოება უნდა ყოფილიყო განსაზღვრული. ის ვერ დაფარავდა მთელ მოდგმას. და ბოლოს მას უნდა განესაზღვრა ის ერთი გარკვეული სიფრცითაც და რომ მთელი მოდგმის ნიადაგზედ უნდა შექმნილიყო არა ერთი, არამედ მრავალი საზოგადოებანი. მსგავსად ბიოლოგიურ ორგანიზმთა სიმრავლისა ერთი და იგივე სახეობის არსთა შორის. უნდა შექმნილიყო წყება ორგანიზმთა. და ბუნებამ სიცოცხლის ორგანიზაციის ეს მეორე სტადია ამით დაამთავრა.

ეს დამთავრება ბუნებითია, და სოციალური ორგანიზმები საბოლოო სიტყვას ამბობენ ერის ფორმაში, რაიც თავის იურიდიულ გამოხატულებას ჰპოულობს სახელმწიფოში.

3

გავითვალისწინოთ ეს პროცესი. გავარკვეოთ ყველა ის ფაქტორები, რომელნიც ხელს უწყობენ ერის შექმნას.

ხშირად ურევენ ერთი მეორეში ორ სატყვეს: „ხალხი“ და „ერი“. „ხალხი“ ისევე სოციალური ცნებაა როგორც „ერი“. ხოლო პრაქტიკაში პირველს მიეცა ვიწრო მნიშვნელობა. ხალხს უწოდებენ ერის დაბალ ფენებს, რომ აღარ შევებოთ კიდევ მის მრავალ მნიშვნელობათ რასაც ადგილი აქვს პრაქტიკაში. მაშინ როდესაც ეს დარჩა მთლიანობის გამომხატველობის აზრი. მეცნიერებაში „ხალხი“ ცოტა სხვას ნიშნავს. ეს ცნება უდაოდ შეიცავს იმ მთავარ ელემენტს, რომელიც უნდა გარდაიქმნას ერიდ. რათგან ხალხი წარმოადგენს ერთ შეერთებულ საზოგადოებას, რომელსაც საფუძვლად უდევს ერთი ენა, კულტურა, რელიგია, ისტორია, რასაიული ერთობა და სხ. მას ახასიათებს ყველა ეს თვისებები, ან ზოგი მათგანი.

ერი იგივე ხალხია შიმატებით განსაზღვრული ტერიტორიისა და პოლიტიკური ორგანიზაციისა. ხალხის სო-

ციალური ევოლუცია საბოლოო ფორმას ლეზულობს
ერში. ერი იგივე ხალხია სახელმწიფოში ჩამოყალიბებულ
ლი. მაგრამ არიან შემთხვევები, როდესაც განსაკუთრებულ
ბული ისტორიული პირობების წყალობით, ყველა ხალ-
ხებს ვერ შეუქმნიათ თავიანთი პოლიტიკური დამოუკი-
დებლობა და ვერ ქცეულან ერებად. ისინი მოპყობიან
უფრო ძლიერ და დიდ ხალხთა გავლენის ქვეშ და გამ-
ხდარან წევრნი დიდი ოჯახისა, რომელიც შეუქმნია ძლი-
ერ ხალხს სახელმწიფოს სახით. ასეთ შემთხვევაში ამ
ხალხთა კვალი მუდამ არ გამქალა. ის ხალხები, რომ-
ელნიც სხვა და სხვა გარემოებათა წყალობით ჰკარგავენ
თავიანთ დამახასიათებელ თვისებებს: ენას, სარწმუნოე-
ბას, ადამ - ჩვეულებებს და სხ. ადვილად გათქვეფილან
დამბყრობელ ხალხში და მათი კვალიც, ვითარცა დამო-
უკიდებელი ხალხისა, გამქალა. აჲ დაემართათ იტალი-
აში ეტრუსკებს და მათი მოდემის ხალხებს. მათ დაკარ-
გეს დედა ენა და მათი საქმე გაათავდა სრული ასიმილია-
ციით ლათინთა ხალხებში. იგივე დაემართა ურარტუს
მოსახლეობის ერთ ნაწილსაც, სომხების მიერ მათი დამ-
ყრობის შედეგ. გაჰქრა მათი კვალიც ვითარცა ცალკე
ეთნიური ელემენტისა. ხოლო მათ დიდი კვალი დააჩინეს
სომხურ ენასაცა და კულტურასაც. ისე, როგორც ეტრუს-
კებმა იტალიაში. ისეთი ხალხები, რომელნიც ამა თუ იმ
მხეზების წყალობით ინარჩუნებენ ეთნიურ თვისებებს,
მათი, ვითარცა ხალხის კვალი არ ჰქრება. მოქცეული სხვა
ხალხთა პოლიტიკურ ორგანიზაციაში, ინახავენ თავიანთ
ეთნიურ სახეს, და ოდესმე, შეაფერ პირობებში, შეიძ-
ლება ეროვნებაც, ე. ი. პოლიტიკური დამოუკიდებლო-
ბაც მოიპოვონ. მაგალითისთვის შეიძლება დავასახლოთ
ბასკები. ისინი დღეს ეკუთვნიან ესპანიისა და საფრანგე-
თის ეროვნებათ. მათ სუფთად შეინახეს ხალხის სახე; შე-
დარებით ტერიტორიის ერთობაც და საკმარისია თავი-
სუფალი პოლიტიკური ორგანიზაცია რომ ისინი იქცნენ
ერად.

ერი არის ადამიანთა საზოგადოება, შედეგად ხანგრძლივი ისტორიული პროცესისა, დამთავრებული და განმტკიცებული ერთი საერთო სულიერი ცხოვრებითა და მისწრაფებებით. საერთო ტერიტორიითა და საერთო პოლიტიკური ორგანიზაციით. ერთად ცხოვრების ნიადაგზედ მასში შექმნილია მთელი რიგი სულიერ თვისებათა, რომელნიც თავის შრივ კადევ მეტად უწყობენ ხელს მის შემქიდროებასა და სიმტკიცეს.

ერის როგორც ბუნებრივი ორგანიზმის ჩანოყალიბება ხდება ნრავალნაირი ლტოლვა - მღელვარების შემდეგ. როგორც ინდივიდი საზოგადოებაში მუდამ მიისწრაფის ინდივიდუალურ თვისებათა განაღდებისაკენ, ასევე, ჩანოყალიბებული ეროვნული ორგანიზმიც მიისწრაფის გაშლა - განვითარებასაკენ. საზოგადოებაში წონასწორობის დამამყარებელი ძალები ინდივიდს აღვირს სდებენ და მას სქედენ საზოგადოების კალაპოტში. იგივე ემართებათ გარკვეულ მონენტში ერებსაც. ისტორია იქმნება წონასწორობის სასარგებლოდ და მის წინაღმდეგ მომქმედი ძალებით. ისტორია მოწამეა იმისა, რომ როდესაც ერი აიშვებდა და იბყრობდა სხვა ერებს, ქმნიდა იმპერიას, ამით უნობა არასოდეს იყო დამთავრებული; ამის პარალელურად მის წიაღში იბადებოდენ დამშლელი ძალები, იზრდებოდა და იმპერია ეცემოდა...

ყველაზედ ძლიერი და ამ შრივ სანიმუშო იყო რომის იმპერია. ის ერთგვარ სიმწრფესაც აღწევს. და რომ ადამიანის ბუნებასთან შეხამებული ყოფილიყო ეს ფორმა ორგანიზაციისა, მხოლოდ რომის იმპერიას უნდა შესძლებოდა გაერღვია ერის, ვითარცა სოციალურად დანთავრებული ორგანიზაციის კარები და შეექმნა უფრო ფართო საკაცობრიო საზოგადოება. მაგრამ ბუნებამ თავისი გაიტანა და რომიც დაირღვა. ეგონათ, რომ საერთოდ იმპერიებს არღვევდენ გარეშე ფაქტორები. რომის იმპერიის დანგრევასაც ახლად შემოსეულ ბარბაროსებს მიაწუ-

რენ. თუმცა, ამ ბარბაროსებმაც, ბატონობისა და მეთაურობის შეცვლით, სცადეს იმპერიის შენარჩუნება, მაგრამ ამოდ... სწორედ ამას მოჰყვა ანარქია და შემდეგ წელს ევროპის ეროვნულ ერთეულებად ჩამოყალიბებამ.

კაცობრიობის ევოლიუცია შეიძლება შემდეგ დასველებში გამოიხატოს:

1. ადამიანი თავისი გაჩენის დღიდან, იბადება რა სოციალური ინსტიტუტით, სტოვრობს საზოგადოებაში.

2. თავისი ხანგრძლივი ევოლიუციის გზაზე ის ძიებაშია იმ ფარგლების, სადაც უკეთ და იოლად უზრუნველყოფს თავის არსებობასა და განვითარებას.

პირველი სოციალური ძეგა ხდება ურდოს ფორმაში, შემდეგ გვარის. მაგრამ ამ ფორმებში ვერ ნახა მან მყარი სახე სოციალური ცხოვრებისა. ასეთად პირველი შექმნა ოჯახი, რომელიც იყო შედეგი გვარის დარღვევისა. გამაგრებული სისხლის ერთობითა და რელიგიური გრძნობით. ასე იყო აღმოჩენილი პირველი უფრედი სოციალური ცხოვრებისა.

3. საზოგადოებების შემდეგი ცდები იყო შიმართული დიდი გაერთიანებების, იმპერიების შექმნისაკენ. ასეთი ცდა რათგან მარცხით გათავდა, ოჯახის შემდეგ, უშალესი და დამთავრებული ფორმა სოციალური ცხოვრებისა დაგვირგვინდა ერში. ერი უკვე ჩამოყალიბდა როგორც ორგანიზმი, სადაც ოჯახი იქცა შუამავლად ინდივიდისა და საზოგადოების შორის. ინდივიდი შედის საზოგადოებაში ოჯახის გავლით.

სოციალური ევოლიუციის ფართო ასპექტში, ადამიანთა მოდგმა, რომელსაც კაცობრიობას ეძახიან, თანახმად დედა ბუნებისა და თვით ადამიანის შინაგანი მოთხოვნებიდან, დანაწილდა და ჩამოყალიბდა ორგანიზმებად, ერებად. თუ კაცობრიობა ბიოლოგიური თვალსაზრისით წარმოადგენს ერთ ჯიშს, ერთ სახეს არსებითა, სოციალურად ეს ჯიში იყოფა ერების ფორმით მრავალ სახეებად. ბიოლოგიური ცხოვრება ანალოგიურია სოციალურისა. ეს არის ადამიანის არსებობის ორი ასპექტი.

პირველი განსაზღვრავს ადამიანის კავშირს გარე სამყაროსთან, მეორე მის მაგავს ადამიანთა საზოგადოებასთან.

4. ერის ჩამოყალიბება შედეგია ხანგრძლივი სტრუქტურული და ფიზიკური წყალებისა. თუმცა საკაცობრიო საზოგადოების იდეა არ აღმოჩნდა განსახორციელებელი, მაინც ამ უკანასკნელ სტრუქტურაში ჩაქსოვილია მეორე მხარე ადამიანთა ბუნებისა. რადგან ადამიანი გონიერი არსებაა, გონებასაც ეკუთვნის თავისი სიტყვა. ხოლო საჭიროა ვიცოდეთ მისი ძალა და საზღვრები. ასევე ეროვნულ ინდივიდუალურ „მე“-ს აქვს თავისი ადგილი და სიტყვაც. ამ მხრივ ეროვნული საზოგადოებები შეიძლება შევადაროთ ინდივიდებს. ინდივიდი ბიოლოგიურად დამთავრებულია და დამოუკიდებელი. სოციალურად დაუმთავრებელი და დამოკიდებული. აქ ის ამყარებს კავშირს სხვა ინდივიდებთან თავისი არსებობის უზრუნველსაყოფად.

ერებს, რომელთაც აქვთ სოციალურად დამთავრებული ფორმა, მათი არსებობა ამ მხრივ უზრუნველყოფილია. მაგრამ რათგან ევოლიუცია ვერც აქ შეჩერდება, მისი ფორმა მორიგი განვითარებისა, ისე როგორც წარსულში, უნდა გამოიხატოს ახალ სტადიაში. ხოლო ეს ახალი სტადია არ შეიძლება იყოს იმავე ბუნებისა. თანახმად განვითარების საერთო წესისა, ეს განსხვავება არ იქნება ხარისხით, არამედ ბუნებით. კავშირი, როგორც არის შედგენილი ერი, უნდა განსხვავდებოდეს ბუნებით, იმ კავშირისაგან, რომელიც უნდა დამყარდეს ერთა შორის. ე. ი. საკაცობრიო კავშირში ერები შევლენ არა როგორც ამორფიული მასები, არამედ როგორც გარკვეულად დადგენილი სოციალური ორგანიზმები.

თუ რა ნიადაგზედ განხორციელდება ფორმა ერთა ურთიერთობისა, ამას მომავალი გვიჩვენებს, ხოლო რა ნიადაგზედ არ მოხდება ის, ამის თქმა კი შეუძლებელია.

წარსულის და აწმყოს მაგალითები ნათელსყოფენ, რომ ერთი საკაცობრიო ორგანიზმის შექმნა არ შეეფერება თვით ადამიანის ბუნებას, რათგან ადამიანის კერძო ეგ-

ისტორიის ბუნებისა და საერთო სოციალურ ინტერესთა შორის ბრძოლა საბოლოო ჯამში ერთგვარი კომპრომისითა და წონასწორობის დამყარებით ისაზღვრება. შეუძლებელია გამარჯვება პირველისა, რათგან ეს იქნებოდა დასამარცხებელი როგორც საზოგადოების, ისე ინდივიდისა, რაც ეწინააღმდეგება არსებობის ლოგიკას. ასევე გამარჯვება მეორისა მოსპობდა პიროვნებას და მამასადამე ჯიშიც ვაჭრებოდა. ადამიანში ამ ორი ბასიათის არსებობა არის შთავარა საფუძველი მისი სიცოცხლისა. ასევე ერთი, ვერ შეუწრგდება თავისი ინდივიდუალობის გაქარწყლებას კაცობრიობის ოკეანეში. რათგან ევოლუტია ემყარება ინდივიდუალიზაციას და ეს არის სამყაროს საერთო კანონი.

5. აქეთგან დამომდინარეობს ერთი პრაქტიკული დასკვნა: რათგან შეუძლებელია განხორციელდეს კაცობრიობის ერთობა ერთი ერის ფორმით, საკითხი ომი თუ ზავი — მოხსნილია. ისტორია წარმოადგენს განუწყვეტელ ბრძოლას ხალხთა შორის. ის, რასაც ზავს ეძახიან, არის ერთი უფრო შერბილებული ფორმა ბრძოლისა. ხოლო ის, რასაც ეძახიან ომს, არის მხოლოდ მახვილი ფორმა იმავე ბრძოლისა. ინტერესთა დაპირისპირების პროცესში, ადამიანი, როგორც გონიერი არსება, სცდილობს მისცეს მას პირველი ბასიათი; ხოლო პერიოდულად, როცა გონება სუსტობს, მაშინ სიტყუა რჩება იარაღს. ე. ი. საკითხი წყდება ბრძოლის მახვილი საშუალებებით.

ბრძოლა ქვაკუთხედიან ადამიანის ცხოვრებისა; ისიც მისი ბიოლოგიური და სოციალური ბუნებითგან დამომდინარეობს. მამასადამე შეიძლება თუ არა როდისმე ადამიანთა შორის ზავის დამყარება? შეუძლებელიც არის და შესაძლებელიც. დამოკიდებულია იმაზედ თუ როგორ გავიგებთ ზავს. კონკრეტი პრინციპი შოთახოვს ზავს, რათგან საბოლოო ჯამში ყოველივე უნდა ემორჩილებოდეს წესიერებას; ეს წესიერება არის კანონი თვით სამყაროსი. ამ გავებით ზავის ნიღება აუცლებელია.

მაგრამ არ უნდა დაგვაფიწყდეს, რომ საზოგადოებათა

ურთიერთობა ეკუთვნის იერარქიის დაბალ წყებას. მაშასადამე აქ ბრძოლა არ უდრის ბრძოლას კოსმიური გაგებით. ოკეანის ზედაპირზედ რომ მღელღავარება, მას შორიულ სიღრმეში სიწყნარე და განსვენება სუფევს!

ერთად ერთი რაც დაბალ ფორმებში არის შესაძლებელი, ეს არის შენარჩუნება ბრძოლის ლმობიერი სახისა. ეს შეიძლება განხორციელდეს ურთიერთ ინტერესთა ვაგებისა და შეთანხმების ნიადაგზედ. ამას ნოჰყვება მუდმივი თანამშრომლობის აუცილებლობა, რაც არა მარტო არ ეწინაღმდეგება საზოგადოების ინტერესებს, ის მისი ბუნებიდანაც გამომდინარეობს.

ყოველი საერთაშორისო აქტი იქნება დღეგრძელი და სიკეთეს მოუტანს ყველას, თუ ის დაემყარება აღნიშნულ პრინციპს. ხოლო ყოველივე დამყარებული საკაცობრიო პრინციპზედ, იქნება ყალბი და ვერ ჰპოვებს განაღდებას. პრაქტიკაც ვეჩვენებს, რომ ყველა საერთაშორისო ორგანიზაციები, მიუხედედად მათი იდეალური გეგმებისა, ყოველთვის გამხდარან იარაღნი ძლიერი სახელმწიფოებისა სუსტთა წინააღმდეგ და საბოლოოდ მათი საქმე მარცხით გათავებულა. ასე გათავდა ბედი ცნობილი „ერთა ლიგისა“, და ასევე გათავდება თანამედროვე „გაერთიანებულ ერთა კავშირის“ ბედიც თუ ის ბუნებით არ იქნება განსხვავებული.

5

ერი და ინდივიდი, ორივე დამთავრებულია მორფოლოგიურად. ინდივიდის მორფოლოგია ბიოლოგიურია, ერისა სოციალური. ორივე წარმოადგენენ ადამიანის სიცოცხლის განომეღვენების ორ სხვა და სხვა ფორმას. მეორე ფორმა არ სპობს პირველს. ისინი ერთად არსებობენ. განსხვავება იმაშია რომ ბიოლოგიური არსებობა უფრო ხანმოკლეა, სოციალური ხანგრძლივი... პირველსათვის სიკვდილი სავალდებულოა, მეორისათვის შედარებით არა. აქეთგან კიდევ ერთხელ სჩანს, რომ სიცოც-

ხლე ახალი ორგანიზაციის ძიებით მიისწრაფის უკმა-
დობისაკენ. ინდივიდის ცხოვრება ასრულებს მხოლოდ
ერთ ციკლს: იბადება, იზრდება და მერე კვდება. საზოგადოებასაც შეიძლება ეწვიოს ეს ბედი. მაგრამ შეიძლება
აქ თავდება. ერის ცხოვრება ამ მხრივ არ ჰგავს ინდი-
ვიდის ცხოვრებას, განსხვავება მათ ბუნებაშია. ერის ცხო-
ვრება მრავალციკლოვანია. ერი, თავისი არსებობის ცხა-
ზად შეიძლება მრავალჯერ მივიდეს აღსასრულის კარ-
ებთან; მაგრამ მას შეუძლია ხელმოკრულ წამოდგეს და
გაიზარდოს. ამის საუკეთესო მაგალითს იძლევა ქართვე-
ლი ერი. ის ხშირად დაცემულა. დაქვეითებულა თავისი
არსებობის მეტად დაბალ ფორმებამდეც, მაგრამ შემდეგ
ისევ წამოდგარა და განვითარებულა. ე. ო. ერი, მოკვდა-
ვი კოსმიური თვალსაზრისით, უკვდავია ადამიანური
თვალსაზრისით. ინდივიდის არსებობა ჩვენს დროს ერთ
საუკუნეს არ აღწევს - ერისა ითვლის ათასებს და ათას-
ეულ თაობათა სიციცხლეს. ერის ცნება და შინაარსი შე-
იცავს მრავალ თაობათა სიციცხლის შინაარსსა და აზრს.
ის არის მრავალ ათასეულ თაობათა ინდივიდუალურ შე-
მოქმედებათა საერთო საუნჯე. რომელიც უნდა გადაეცე-
მს როგორც ძვირფასი ნემკვიდრეობა, ასევე ათასეულ
თაობებს მომავლისა. გრძობა, რომელიც მიისწრაფის
ერის ამ სამარადისო უზრუნველყოფისათვის, შეიძლება
წარმოვიდგინოთ როგორც ეროვნული იმპერატივი,
ტრანსცულენტული ძალა, რომლის ბრძანების ქვეშ იმ-
ყოფება ადამიანი.

და ბოლოს ის უნდა იყოს საერთო კოსმიური იმპერა-
ტივი, ჩვენთვის გაუგებარი წესიერებით რომ ბრძანებ-
ლობს მთელ არსთა სამყაროს.

ერის მიზანი არის უკვდავება. ერი, რომელიც ამისთ-
ვია უკეთ არის შეიარაღებული — პირველხარისხოვანია.
მის უკვდავებას ხელს უწყობენ მთელი რიგი ფაქტორე-
ბი: კულტურა, ორგანიზაცია, დაწესებულებანი. ერის
ღირსება იზომება მისი კულტურულ შემოქმედებითი
უნარის გამოჩენილებით. ამ მხრივ ერები განსხვავდები-

ლა დარგებში. ზოგი ნაკლებს ძალითა და ოდენობით. ამ მხრივ ქართველი ერი შეიძლება ჩაირიცხოს პირველ-ხარისხიდან ერთა შორის.

ურები უნდა წარმოვიდგინოთ როგორც ცოცხალი არსებანი, მაშასადამე ნაწილობრივ ისინიც ემორჩილებიან ბიოლოგიურ კანონებს; მაგრამ მათი მთავარი მამობრავებელნი მაინც არიან სოციალური და ფსიქოლოგიური ფაქტორები, მათ მრავალფეროვნებაში. ერთა ცხოვრებაში დიდ როლს თამაშობს მათი პიროვნული ხასიათი, რომელიც არის შვილი ხანგრძლივი ისტორიული მემკვიდრეობისა.

მიუხედავად მრავალი მიგრაციისა, ხალხის ფიზიკური ხასიათები, რომელთაც ატარებენ ერები, რჩებიან შედარებით უცვლელნი. მაგრამ განუწყვეტლივ სისხლს შეერევას ერის სხეულში შეაქვს დეზორგანიზაცია. ამიტომ საჭიროა სიწმინდის დაცვა. წინაღმდეგ შემთხვევაში თავდაცვითი ინსტიქტი სუსტდება და ერს მიაქანებს სიკვდილისაკენ. ფიზიკურ და პიჯიენურ პირობებთან, ერის დაცვამზედ დიდ როლს თამაშობენ სულიერი და მორალური პირობებიც.

ერის ძლიერებას ქმნიან მისი მემკვიდრეობითი ხასიათები. რამდენადაც ერში ძლიერი არიან ეს ხასიათები, იმდენად ის აღვილად იგერიებს გარეშე მტერს. ერში, სადაც ეს ხასიათები არიან შენახულნი, მუდამ ერთი და იგივე ფორმით შელავნდებიან. დღევანდელი ქართველის მოქმედება ძალიან ხშირად შეიძლება ამოვიკითხოთ წარსულის ანალებში.

რაკი კულტურა არის ერის სიძლიერის ნიშანი, ცხადია მისი დაცემა ხელს უწყობს ერის დაცემას. კულტურა არის ერის ცხოვრების გამომვლავნება და ამავე დროს მისი წყარო. ტყვილად ფიქრობენ რომ ხელოვნებას საშობლო არა აქვსო. ეს იგივე იქნებოდა წარმოვიდგინოთ, შვილი მშობლის გარეშე. ყოველი კულტურა, ყოველი ფორმა მისი გამომვლავნებისა, იქმნება ეროვნულ, ინდი-

ვიდეალურ ნიადაგზედ. ყოველივე იქმნება ინდივიდის მიერ; მაგრამ რათგან ინდივიდში თავმოყრილია ერთგულნი ხასიათები, მითვე პროვინულს ესწება ერის ბეჭედი ამდენად ყოველ კულტურულ ქმნილებაში მოცემულია ეროვნული სული და ხასიათი.

ხშირად ამბობენ, ესა თუ ის კულტურული ძეგლი ატარებს საკაცობრიო ხასიათსო. ეს იმიტომ, რომ მასში მოცემულია ერის სულიერების უმაღლესი ფორმა; ის, რაც სხვისთვისაც იდეალია და მისაღები. ამიტომ ხდება ის საკაცობრიო ღირებულება. ასეთ ქმნილებაში მელავნდება ერის მაღალი სულიერი და ზნეობრივი ძალა. დაბალ დონეზედ მდგომი ერები ვერ ქმნიან საკაცობრიო ღირებულებათ.

ნაწილი მეორე

1

ქართველი ერის ფორმაციის საკითხს სერიოზულად არავინ შეეხება. დიდი და პატარა, როდესაც ის ლაპარაკობს ქართველ ერზედ, ამ ცნების ქვეშ ის გულისხმობს მთელ ქართულ მოდგმას მისი ისტორიისა და ალბად პრეისტორიის მანძილზედ. რათგან ცნება „ერი“ არის სოციალური და პოლიტიკური შინაარსისა, არ შეიძლება მისი გავრცელება ყოველ დროზედ. ეს ცნება მზეიქმნა ევოლიუციის გარკვეულ საფეხურზედ. მისი დღევანდელი მნიშვნელობა მან ძალიან გვიან მიიღო. ტერმინთან ერთად შინაარსსაც ჰქონდა დასაწყისი. შეუძლებელია ქართველთა მოდგმას ეწოდოს „ერი“ მის შორეულ ეპოქებში; როცა ის სცხოვრობდა დაქსაქსული და საერთო შემაკავშირებელი გრძნობა მათ შორის იყო სუსტი... ეს სტადია გაიარა ყოველმა ხალხმა და ქართველობამაც. ამიტომ სდგას საკითხი: როდის მოხდა ქართველთა ასეთი მთლიანობის განხორციელება, ერთ მთლიან სოციალურ ორგანიზმად ჩამოყალიბება! აქაც ყოველივე ისე არ უნდა იყოს წარმო-

K67.177
2

დგენილი. თითქოს ეს მოხდა ერთ დღეს. ის მოითხოვდა მთელ საუკუნეებს. რატომ ვიცით რომ ერის შექმნა ხდებოდა უმთავრესად ფსიქოლოგიურ ნიადაგზედ, საუღიერი ერთობის დამყარება მოითხოვდა დიდ დროს, ხოლო მისი განმტკიცება კიდევ მეტს. ერის შექმნაში მონაწილეობას იღებდნენ სხვა და სხვა ფაქტორები. საჭირო იყო ყველა ამ ფაქტორთა ხანგრძლივი მოქმედება, რომ ხალხში დადგენილიყო ერთგვარი საუღიერი ერთობა, რომელიც თავის მხრივ შემდეგ გადაიქცეოდა დვრიტად ერის შექმნისა. ეს ფაქტორებია: ეთნიური, რელიგიური, ტერიტორიული, პოლიტიკური, ეკონომიური და სხ. მხოლოდ ყველა ამ ფაქტორთა ერთობლივ ნიადაგზედ იყო შესაძლებელი ერის შექმნა. ცალ-ცალკე არც ერთი მათგანი არ იყო საკმარისი; ხოლო დროისა და პირობების მიხედვით, უპირატესობა შეიძლება პქონოდა ან ერთს ან მეორე ფაქტორს. მაგრამ განსხვავება ამით თავდება და ვადამწყვეტი როლი ცალ-ცალკე არც ერთს შეეძლო.

ხალხთა შემოკრების პირველ პერიოდში, როდესაც რელიგიაც სუსტი იყო, კულტურაც, არც ტერიტორია იყო მყარი; არც ეკონომიურად იყო ის ძლიერი — დიდი როლი უნდა ეთამაშა ეთნიურ ფაქტორს და ამ ნიადაგზედ ენის ერთობას. ეს ფაქტორი ყველაზედ დაბალ მდგომარეობაში მყოფ ადამიანსაც აგრონომიინებდა სიახლოვეს მის თანამოდმე, საერთო ენაზედ მოლაპარაკე ადამიანთან. ამ ნიადაგზედ, ძალიან ადრეც, შესაძლებელი იყო საერთო გრძნობების შექმნა. შემწინეულია დღესაც, როდესაც უცხო ერის შეილი გელაპარაკებათ თქვენს საკუთარ ენაზედ, ეს თქვენში იწვევს მისდამი თანაგრძნობას. ეს ფსიქოლოგიური ფაქტი, რასაც ყოველი ჩვენთაგანი შენიშნავს კერძო პრაქტიკაში, საუკეთესო დამადასტურებელია ჩვენს მიერ აღნიშნული დებულებისა. და თუ ეს დღესაც ასეა, რა უნდა ყოფილიყო მაშინ, როცა სრულიად სამართლიანად უნა იყო მიჩნეული რაღაც ჯადოსნურ ძალად, რომლის საშუალებით ერთ ადამიანს შეეძლო მეორისადმი თავის ნაზრ - ნაფიქრის, სევდისა და სი-

ხარულის გაზიარება! ერთი საერთო ენით მოლაპარაკე ხალხებში დღესაც ვამჩნევთ ერთგვარ პრივილეგიურ პირობებს მათ ურთიერთობაში. ხოლო ძველ დროს ეს მნიშვნელობა გაცილებით უფრო დიდი უნდა ყოფილიყო ადამიანისათვის. ამ ნადავსკედ აღვიღო იყო ურთი ერთგავება და მასასადამე გაჭირვების შემთხვევებში საერთო კავშირის დამყარება. გამოთქმა: „საერთო ენის გამონახვა“, ზედმაწეინით ადასტურებს აღნიშნულ ქვეშარიტებას.

თუ ისტორიის თვალს გადავავლებთ, დავინახავთ, რომ ჩვენი ერის შეკავშირების საქმეში საბოლოო გადამწყვეტი როლი ითამაშა პოლიტიკურმა ფაქტორმა, რომელიც ერთიანად ეწყარებოდა ეთნიური ფაქტორს. ეს იყო უმთავრესად გარეშე პოლიტიკური. ამ ფაქტორებს ეძლევათ უპირატესობა ჩვენს ისტორიაში. ქართველი ხალხის ცხოვრება თავითგანვე ისეთ პირობებში მოემწყვდა, რომ ის იყო გარეშე მტრის მუდმივი დაწიოკების საგანი. ამ ფაქტორის სიმახვილეს უნდა შეექმნა ხალხში შეკავშირების აუცილებლობის გრძნობაც. და ეს რომელი ხალხებთან შეიძლებოდა თუ არა ერთ საერთო ენაზედ მოლაპარაკე და უკვე ერთი საერთო სულიერების შატარებელ ჯგუფთა შორის! თავდაცვისათვის ერთობის მაგალითება ძველ პერიოდში ვიცნობთ არა მონათესავე ხალხთა შორისაც, მაგრამ ამ შემთხვევაში კავშირს მუდამ ნაკლები სიმყარე ჰქონია და ის გამჭარალა მაშინადვე, როცა საერთო საფრთხე ჰქრებოდა. რათგან ნათ შხოლოდ ეს ერთი ფაქტორი აერთიანებდა. ხოლო მონათესავე ხალხთა შემთხვევაში კავშირი უფრო მყარ სახეს იღებს, კიდევ ერთხელ ანეითარებს მათ შორის შემაკავშირებელ თვისებებს და ასე შესაძლებელს ხდის ხშირად მომავალ სრულ ერთობასაც. ზოგი ხალხების ცხოვრებაში დიდი როლი ითამაშა ეკონომიურმა ფაქტორმაც. ეს განსაკუთრებით შეეხება იმეთ ხალხებს, რომელნიც ცოტა ბევრად დატულნი იყვნენ გარეშე მტერთა მუდმივი თავდასხმებისაგან. კერძოდ საქართველოში ამ ფაქტორმა ვერ ითამაშა მნიშვნელოვანი როლი.

ჩვენი ისტორია გვასწავლის, რომ ყოველთვის, როცა ქართველი ხალხი იწყებდა შენობას, იწყებოდა გაერთიანების პროცესი, ამ დროს ისინი უფრო ხშირად იყვნენ დევნილი გარეშე მტრისაგან, და მასშაბადამე ეკონომიურად ახორციელებული, დაცემული. ეს დაცემა ისე ძლიერ იყო რომ ქართველ ადამიანს, გასაცულებლად გასატანი საქონელი კი არა, თავისი ელემენტარული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაც უჭირდა. ამ დროს არ არსებობდა არც ერთი დარგი ჩვენი ცხოვრებისა, რომ მას შესძლებოდა ფართო საექსპორტო საქონელის დამზადება და მთ გადაბმოდნა სხვა ხალხებს. თუ როდისმე ქართველ ხალხს მიუღწევია ასეთი განვითარებული ცხოვრებისათვის, ეს მომხდარა სწორედ იმ პერიოდებში, როდესაც ის პოლიტიკურად იყო ძლიერი. როცა ის პოლიტიკურად ოდნავ შვებდას იძენდა, მაშინადვე იწყებოდა ეკონომიური ცხოვრების აღორძინება. ვითარდებოდა ზენა - თესვა, ხელოსნობა, საქონლის მოშენება და სხ. და ყოველივე ეს, ვიმეორებთ, იყო მუდამ შედეგი პოლიტიკური მდგომარეობისა და არა უკუღმა, როგორც ზოგიერთებს ჰგონიათ.

2

ამ საკითხს ჩვენში შეეხებენ ქართველი მარქსისტები და მხოლოდ გაკვრით. შეეხებენ მხოლოდ იმიტომ რომ ქართველი „ერის“ წარმოშობის ხანად მხოლოდ მე-19-ე ს. გამოცხადდებინათ და ამითვე დაედასტურებინათ ჩვენში კაპიტალიზმის არსებობა, რათგან მათი, მარქსისტული სწავლებით „ერი“ იქმნება მხოლოდ კაპიტალიზმის წინადაგზედ. ქართველმა მარქსისტებმა ევროპის მარქსისტებისაგან მიიღეს მზამზარეული იდეები. რომ მის ქვეშარჩებებაში ხალხი დაეჯერებინათ, საქირო იყო ყველა საკითხები მისი საზომით აეხსნათ და დაეფასებინათ.

რაკი მათი აზროვნების ქვაკუთხედი არის ეკონომიური ფაქტორი, ერის ფორმაციის საკითხიც ამით უნდა დაეფასებინათ. ამ საკითხს პირველად შეეხო ნ. ყორღანიძე და მერე ის განიმეორეს სტალინმა და ანჩინმა.

საქართველოში მარქსის დოგმების შემოტანით შეიქმნა მთელი რიგი ყალბი წარმოდგენები სხვა და სხვა საკითხებზე. მარქსიზმი იყო სიადვილის ფილოსოფია, მით ყველაფრის ახსნა ადვილია. რათგან მარქსიზმი არის დოგმა, და დოგმა კიდევ გაურბის მეცნიერებას და მის კრიტიკას. რაც არ უნდა შეუთანხმებელი იყოს მარქსის დებულება სინამდვილესთან, ის ახალის ძიებაში ვერ შევა. ეს მისთვის აკრძალულია. მას აქვს წინასწარ აღებული ვარკვეული ადლი. ამ ადლით მიღის მარქსისტი ყოველს საგანთან. თუ შემთხვევით საგანი მიუღდა მის საზომს, ხომ კარგი, თუ არა და მარქსისტი ერთი წუთითაც არ ემკვდება საზომის ღირსებაში. ამ შეუსაბამობას ის საზომს კი არ აბრალდება, არამედ საგანს, რომელიც განგებას ისე გაუჩინია რომ არ ემთხვევა მათ საზომს. აქედან გამოსავალი ერთია: თვით ეს საგანი უნდა გარდაიქმნას ისე, რომ ის მიუდგეს საზომს. ამ მზრივ მარქსისტების აზროვნება მოგვაგონებს საბერძნეთის მითოლოგიაში განთქმული ყაჩაღის პროკრუსტოს აზროვნებას. პროკრუსტოს შარა ვზაზედ ედგა სარეცელი და ყოველს გამვლელს და გამომვლელს ზედ აწვენდა. ვინც სარეცლის ზომას მიუღებოდა, მას უვნებლად გაუშვებდა. ვინც მოკლე იყო, იმდენ ხანს სწევდა და სკიმივდა, სანამ მას სარეცლის სიგრძეს არ გაზდიდა. ხოლო გრძელისათვის ფეხები უნდა წაეჭრა რომ იგი სარეცელს დამთხვევოდა. სრულიად ანალოგიურია ახალი დროის პროკრუსტოების მოქმედებაც. ისინი სრულუბით არ დაგიდევინ, შეიძლება თუ არა ამა თუ იმ მოვლენის ახსნა მარქსის საზომით. მას ხან გასჭიმევენ და ხან ბოლოა შეაჭრიან, რომ ის მათ საზომს დაეწებეს. რათგან სხვანაირად უღალატებდნ მარქსიზმს. ასე დაემართა ქართველი „ერის“ საკითხს მათ ხელში. „ნოე ჟორდანიას არ იყო დოქტორინიორიო“ - სწერს ბ. კ. კანდელაკი. (იხ. „მებრძოლი საქართველო“ №18). ნ. ჟორდანიას იყო მარქსიზმის ერთი მთავარი განავრცელებელი საქართველოში. და ის ვერ იქნებოდა მარქსისტი, რომ ბ. კ. კანდელაკი იყოს მართალი. ჩვენ ქვემოთ ვნა-

ხავთ, რომ ნ. ჟორდანიას არ გაიზიარებდა ბ. კანდელაკის აზრს. თუმცა, აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ჟორდანიას ხშირად დაარღვია მარქსიზმის წესები. მის ნაწერებში ხშირად ერთ და იგივე წერილშიც, ის იყენებს ორ საწინააღმდეგო კონცეპციას. ამიტომ მის ნაწერებში ადამიანი ნახავს ორტოდოქს მარქსისტს, კოსმოპოლიტური აზროვნებისა და აგრედვე ნაციონალისტს, დაპირისპირებულს პირველთან. აქე რომ ვინც მოინდომებს ჟორდანიას ცალმხრივ დაფასებას, მას მათალა არ დააკლდება. მისი ნაციონალისტად გამოყენაც შეიძლება! ასეთმა ულოლიკობამ ჟორდანიას აზროვნებაში შეიტანა სრული არევა-დარევა; და ახალგაზრდობა, რომელიც მის ვაცნობას მოისურვებდა, ეს მოვლენა უყურადღებოდ არ უნდა დასტოვოს. მაგრამ აქ, ჩვენთვის საინტერესო საკითხის ნიადაგზედ ჟორდანიას გვევლინება ორტოდოქს მარქსისტად.

1897 წელს გამოვიდა ნ. ჟორდანიას წერილები: „ეკონომიური წარმატება და ეროვნება“. რომელიც ვადაიქცა ქართული ზარქისტების სახარებად. 1937 წელს, ე. წ. ორმოცი წლის თავზედ ის მეორედ გამოსცეს პარიზში და ახლაც მისმა მიმდევრებმა ავტორთან ერთად, ისევ შეურყეველ სახარებად დაისახეს.

მარქსის დოგმით, ადამიანთა ცხოვრების მთავარი მამოძრავებელი არის ეკონომიური ფაქტორი; მათივე ენითა და ტერმინებით რომ ვსთქვათ, ყველაფრის საფუძველია საწარმოო ძალთა ურთიერთობა. დანარჩენი სფეროები ადამიანის შემოქმედებისა არიან მისი ზედნაშენი: ეკონომიკა განსაზღვრავს სოციალურ ურთიერთობას, პოლიტიკურს, კულტურულს და სხ. ამ დოგმის მიღების შემდეგ მარქსისტს აღარ სჭირია სხვა საზომის ძიება. ბედნიერი ფილოსოფია ზარმაცებისათვის! არც მეცნიერება, არც სინამდვილისადმი სერიოზული დაკვირვება. მისთვის აღარ არსებობს მეცნიერებისა და აზროვნების წინსვლა. მარქსიზმის მოვლინების შემდეგ ყოველივე უნდა გაიყინოს. ევოლიუციაც უნდა შეჩერდეს და სამყაროს მთელი კანონიერება გარდაიქმნას, სხვათაირად

მარქსის დოგმაში დაექვედებოდა ადამიანი. მაგრამ რომ ეს არ მოხდეს, უნდა აღსრულდეს სიტყვები: „ცანი, და ქვეყანა წარბდენ, ხოლო სიტყვანი ჩემნი არა წარბდნენ“. ამგვარად, მარქსისტი, მსგავსად მუსულმანი დაჯიში-სა და საშუალო საუკუნეთა ასკეტისა, ერთი აკვიტებულ-ლი აზრით, თვალმ ახვეული მიეშურება ალთქმული ქვე-ყანისაკენ...

მივიდეთ საკითხთან ახლოს. ნ. ჟორდანიას წყარს: „რომ ერის შეგნებულად გაერთიანებას წინ მიუძღვის ნივ-თიერი გაერთიანება. ე.ი. იბადებიან იმისთანა საეკონო-მიო პირობები, რომელნიც ძალაუნებურად აკავშირებენ ერის ნაწილებს და გამოჰყავთ ერთობის გზაზედ. ამ-გვარად ნომადებულ ნივთიერ საფუძველზედ შენდება შესაფერისი პოლიტიკური, გონებრივი და ზნეობრივი მხარეებიო“. (იხ. მისი წიგნაკი.)

აი დოგმა, რითაც ნ. ჟორდანიას ხანის ქართველი ერის გა-ერთიანების საკითხს. ე. ი. ერთობას ქმნის ერთი და მხოლოდ ერთი ეკონომიური ფაქტორი; რომ მასში სხვა ფაქტ-ორთა როლი უღრის ნულს; და კიდევ მეტი, ისინიც თავის მხრივ შედეგნი არიან ეკონომიური ფაქტორისა. ისე რო-გორც დედა შობს შვილს და არა უკუღმა.

ჩვენ აქ არ შევალთ საკითხის განხილვაში სხვა ერთა მი-მართ. ამის შესახებ მსურველი სხვაგანაც ნახავს მაალას. გადავალთ პირდაპირ ქართველთა ერთობის საკითხზედ. ხოლო სანამ მას გავსინჯავდეთ ისტორიული სინამდვილის ნიადაგზედ და ნათელვჰყოფდეთ თუ რა ფაქტორთა წყა-ლობით მოხდა ქართველთა მთლიანობის განხორციელე-ბა, საქიროა გაერთიანების ხანის საქართველოს ეკონო-მიური მდგომარეობის გადასინჯვა. იყო თუ არა შექმნი-ლი მაშინ ნაზღვილად ისეთი ეკონომიური პირობები, რომელთაც ან პირდაპირ და ან არა პირდაპირ შესძლე-ბოდათ აღნიშნულ მოვლენაზედ ზემოქმედება. რომ მკი-თხველს გაუადვილოთ სინამდვილის გაგება, ჯერ გავხ-სნათ ფრჩხილები „ეკონომიური დოგმისა“.

მარქსის დებულება რომ ქართულ ენაზედ გადავთარ-

გმნოთ, მივიღებთ შემდეგ სურათს: ავიღოთ დანაწილე-
ბული საქართველო: ქართლი, კახეთი, მცხეთი, იმერე-
თი, სამეგრელო, აფხაზეთი, გურია და სვანეთი. ყველგან
სუფევს დამოუკიდებელი პოლიტიკური ცხოვრება. სანამ
ამ კუთხეთა ეკონომიური ცხოვრება დაბალ საფეხურზედ
სდგას და მათა მოთხოვნილებებიც დაბალია, ყოველი
მათგანი იკმაყოფილებს თავს თავისი საკუთარი მეურ-
ნეობით. ყოველ კუთხეში მოსახლეობას მოჰყავს საკმარის-
სა ღვინო, პური, თვითვე ამზადებს იმდენ ტანსაცმელს,
რაც მას უყოფა და სხ. აქ ჯერ ადგილი არა აქვს სანოვა-
გის სიჭარბეს, რომ იყოს საჭიროება მისი გარედ გატანი-
სა. რაკი ამ დინამიკურ მოთხოვნილებაც პატარაა, ჯერ
არც რამის შემოტანის საჭიროებას აქვს ადგილი. ამ დროს
ჩვენ საქმე გვაქვს უ. წ. ნატურალური ანუ კარჩაკეტილ
მეურნეობასთან. ასეთ პირობებში, (მარქსის დოგმის თა-
ნახმად) კუთხეთა შორის რაინე ურთიერთობისა, ან მით
უფრო პოლიტიკური ერთობის საკითხი, მოხსნილია.

მაგრამ შემდეგ, ყოველ ცალკე კუთხეში, ეკონომიუ-
რი განვითარება მიდის წინ. ეს უმთავრესად გამოიხატე-
ბა შრომის დანაწილებაში. ამაზედ დიდად მოქმედობს
ნადავისა და კლიმატიური დანაწილება; რომელიც თა-
ვის მხრივ იწვევს ცალკე კუთხეებში მეურნეობის სხვა
და სხვა დარგების განსხვავებულად განვითარებას. მაგ.
იმერული გლეხი გამოცდილებით დარწმუნდა, რომ მის
მიწაზედ მიუხედავად დიდი შრომისა და ჯაფისა, ხორბ-
ლის მუღრნეობა ვერ იძლევა კარგ შედეგებს, ამავე დროს
იმაშიც დარწმუნდა რომ მისი ნიადაგი თუ განოყენებულ
იქნება მევენახეობისათვის, ის მას მისცემა ათჯერ მეტ
შემოსავალს, ასეთივე პროცესი მიმდინარეობს მაგ. ჯავა-
ზეთში. ჯავაზელს ნიადაგი საშუალებას აძლევს მოიყ-
ვანოს დიდიხალი პური, ხოლო ამავე დროს არ მოეპოვება
ერთი წვეთი ღვინო. აქედან ვხედავთ, რომ ეკონომიური
განვითარების ამ საფეხურზედ შიგნით ირღვევა ეკონო-
მიური წონასწორობა. და რომ ის გადალახულ იქნას სა-
ჭიროა ახალი ფაქტორის შემოჭრა: გაცვლითი ურთიერ-

თობის დამყარება. მაგრამ როგორ მოხდება ეს, როდესაც კუთხეთა შორის საზღვრები ჩაკეტილია. უფრო უარესი უნდა ვიგულისხმოთ შორეულ ქვეყნებთან დამოკიდებულებას. შექმნილი მდგომარეობა აიძულებს პოლიტიკურ ფაქტორს, რათა მან გაარღვიოს კარჩაკეტილობა. მყარდება კუთხეთა შორის დაახლოებით ისეთი ურთიერთობა, როგორც დღეს ერთა შორის. ეს ფაქტი უკვე საგრძნობლად არღვევს კუთხურ დამოუკიდებლობას. აღნიშნული ინტერესები მოითხოვენ ნელ-ნელა ამ ურთიერთობის განმტკიცებასა და გაფართოვებას, მოკლედ რომ ვთქვათ, საბოლოო ჯამში უნდა მოხდეს სრული პოლიტიკური გაერთიანება. ასეთია ლოლიკური დასკვნა მარქსის თეორიისა, და ჩვენ ნათლად უნდა გაუხვავთ ხაზი იმ გარემოებას, რომ ეს ერთობა შედეგი უნდა იყოს უკვე ხალხის ეკონომიური აღორძინებისა. იმ შემთხვევაშიც, რომ იმერეთს ყველაფერი საკმარისად მოჰყავდეს მაგრამ ერთ რომელიმე დარგში მას ჰქონდეს ჭარბი პროდუქცია, გატანა მაინც საჭირო იქნება რომელიმე საფუფუნო ნივთებზედ გადასაცვლელად, რათა მისი ცხოვრების დონე იყოს აწეული.

ჩვენ აქ მოკლედ გავითვალისწინეთ ეკონომიური მდგომარეობის ის ფაზა, რომელიც, მარქსის გაგებით უნდა ვახდეს გაერთიანების ფაქტორი. ერთი წუთით მკითხველთან ურთოდ დავეთანხმოთ მარქსისტებს და მივიღოთ მათი თეორია.

მაგრამ გავსინჯოთ ქართული ისტორიული სინამდვილე. გავარკვიოთ ის ურყევი ისტორიული საბუთების მიხედვით. შევისწავლოთ ის და ვნახოთ, რამდენად უდგება მას აღნიშნული თეორია. რას გვასწავლის ისტორია:

ქართველ ხალხს ერთბა მრავალჯერ უცდია და ვარუშე მტრებისა და ხშირად შინაგანი ფაქტორების წყალობითაც მრავალჯერ დაიმარცხებულა. ავიღოთ ყველაზედ კლასიკური შემთხვევა ჩვენი პოლიტიკური გაერთიანებისა. ამით გადავდივართ 8-10 საუკუნეებში. ნამდვილი პოლიტიკური გაერთიანება მოხდა ამ ეპოქაში.

ეს პროცესი დაწვრილებით იქნება აღწერილი ამ წიგნაკის მესამე თავში, ახლა კი უნდა აღვნიშნოთ მოკლედ, რომ ამ დროს, დანაწილებულ ქართველ ხალხთა შორის უკვე არსებობდა ერთგვარი ეროვნული შეგნება. მის შექმნაში დიდი როლი ითამაშა კულტურულმა მოძრაობამ. შექმნილმა სარწმუნოებრივ ნიადაგზედ, ქრისტიანული დაწესებულებების მიერ გაწეული მოღვაწეობით. და უნდა გვახსოვდეს, რომ პოლიტიკურად დაშლილ საქართველოში ეს ფაქტორი უკვე დიდი ხნით აღრე აერთიანებდა ქართული მოდგმის ხალხებს. გარეშე მტრის, ჯერ არაბთა და მერე სელჯუკთა წნევამ ეს საერთო შეგნება კიდევ უფრო გააძლიერა. მას მოჰყვა შინაგანი პოლიტიკური ქიდილიც და თითქმის ორი საუკუნის ბრძოლებისა და მცდულობის შემდეგ ეს ერთობა მეთერთმეტე საუკუნის დამდეგს გამარჯვებით დაგვირგვინდა.

978 წ. ბაგრატ მე-3-ე გამოცხადდა აფხაზთა მეფედ, ე. ი. მას დაემორჩილა მთელი დასავლეთ საქართველო. ამ დროს ის ითვლებოდა აგრედვე მემკვიდრედ მესხეთისა და ქართლსა. 1001 წ. გარდაიცვალა დავით დიდი და ბაგრატი გახდა მესხეთის ანუ ტაო-კლარჯეთის ბატონიც. 1008 წ. გარდაიცვალა ბაგრატის მამა და ქართლის მეფე გურგენიც და ამიერითგან ბაგრატი ცხადდება „მეფე აფხაზთა და ქართველთა“-დ. 1010 წ. მან შემოიღოთა კახეთიც და ამით (თბილისის გამოკლებით, რომელიც ამ დროს არაბებს ეჭირათ) მთელი საქართველო იქმნა გაერთიანებული. მართალია, ამის შემდეგ სრული სიწყნარე არ ჩამოვარდნილა. გაერთიანებული საქართველოს წინააღმდეგ იბრძოდნენ ზოგიერთი დიდი აზნაურები, რომელთაც ხელს უწყობდნენ გარეშე მტრები. არა ერთხელ განდგომნია მეფეს ხან ერთი და ხან მეორე კლთხე; მაგრამ არსებითად მთლიანობა უკვე განხორციელებული იყო. ის ფერც შინაურმა ქიშობამ და ვერც გარეშე მტრებმა ვეღარ შეარყიეს. ზოლო ის აზრი თითქოს საქართველო მხოლოდ მე-12-ე ს-ში გაერთიანებული იყოს — უაღბია. მიუხედავად შინაური ბრძოლებისა, გაერთი-

ანება უკვე ფაქტი იყო. და განა შინაურ ბრძოლებს დაევით აღმაშენებლის ან გიორგისა და თამარის დროს არ ჰქონდა ადგილი! გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ მესამე დიდი და ძლიერი პიროვნება იყო. უმისოდ ვერც დავით აღმაშენებელი შეიქმნებოდა, მაგრამ სულ სხვა იყო გარეშე პირობები ბაგრატის დროს! განსხვავება ამ ორი დროის შორის იმაში იყო, რომ ბაგრატის დროს საქართველო განუწყვეტლივ გარეშე მტრის თავდასხმებს განიცდიდა, ე. ი. ის ჯერ არ იყო არულიად დამოუკიდებელი, ხოლო დავით აღმაშენებლის დროს ეს ვახდა შესაძლებელი. საქართველომ გასწინდა ქვეყანა გარეშე მტრისაგან და სრული დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. არაბებიც განდევნა და ტფილისიც საქართველოს შემოუერთა. ეს დამოუკიდებლობა და სიძლიერე გარეშე მტრის პირისპირ, იყო მიზეზი იმისა, რომ ადამიანის თვალში საქართველოს ერთობას ამ დროისთვის უფრო ნათელს ხდიდა, ხოლო აბნელებდა ბაგრატის დროს. მაგრამ ეს ეხებათ ისეთ ადამიანებს, ვინც არ იცნობენ ისტორიას. და ეს ხომ ვერ ვახდებთ ქვეშარიტების სახლში! ნათელია, რომ მეთერთმეტე საუკუნის დამდეგს საქართველო იყო გაერთიანებული; ამ დროს ქართველი ხალხის ეროვნულმა შეგნებამ სრულიად ნათელყო მისი სოციალური სიმწიფე.

აღნიშნული ამბავი დადასტურებულია სპეციალისტ ისტორიკოსთა მიერ. ეს მაშინაც ცნობილი იყო როცა ნ. ყორღანია წერდა თავის წერილებს. მაგრამ მან ეს სიმართლე უარყო, სრულიად უსაბუთოდ, მისი აზრით საქართველოს გაერთიანება მოხდა მხოლოდ მე-12-ე ს-ში. მაგრამ რომ ესეც უარყოს და მოვლენის ახსნა მარქსის რეცეპტს დაუქვემდებაროს, ე. ი. ქართველი ერის წარმოშება დაუკავშიროს კაპიტალიზმის განვითარების ხანას, საჭიროა როგორმე მთელი ერთი საუკუნის ისტორია „დროებითად“, წარმავლად გამოაცხადოს და დაუკავშიროს „შემთხვევით“ მოვლენას! მარქსისტს ეს არ უჭირს, რათგან დიალექტიკა ანას ასწავლის; ხოლო იმას არ და-

გოდებს, ეს „დროებითი“ ერთ დღეს ეხება, ერთ თავს თუ ერთ საუკუნესა. საქართველოს ეს ერთი საუკუნის დიდი და ბრწყინვალე ისტორია და მისი აღორძინებაც ერთდროულად ნიასთავის იყო შემთხვევითი, ნაყოფი ორი დიდ მფელს ნაცოდვილარისა. ის სწერს: „მართალია დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის დროს საქართველო ერთი პოლიტიკური ცხოვრებით სტკებოდა... მაგრამ სუყველა ეს დროებითი, წარმავალი იყო. ეს არ იყო შედეგი და დასკვნა ერის ეკონომიური გაერთიანებისა, არ იყო ქვეყნის გულიდან წარმოშვებული, (ხ. ჩ.) მხოლოდ ინისთანა მშრომელ მხნე და გამჭრიახ მეფეთ, როგორიც იყვნენ დავით აღმაშენებელი და თამარი, შეეძლოთ დროებით მაინც შეეერთებინათ მთელი ქართველობა. მოშორდენ თუ არა ისინი, ამ ქვეყნიურ ცხოვრებას, მაშინვე ვაპქრა ერთობა და ვაპქრენ საქმენი მათ მიერ დაწყებულნი“. (იხ. მისი წიგ. გვ. 29).

ეს ფრცვლი ამონაწერი განმარტებას აღარ მოითხოვს, ხილო უნდა შევნიშნოთ: აქ ეორდანია დალატობს თავის კონცეპციას, რათა ერთხელ აკვიატებული ყალბი აზრი გაამართლოს.

ეორდანია უარსპყოფს საქართველოს ერთობის ფაქტს არა მარტო მის შორეულ წარსულში, არამედ მის ყველაზედ ძლიერებისა და აყვავების ხანაშიც. მაგრამ როგორ? ის რომ ცნობილია? მაშინ საკმარისია ის დროებითად გამოაცხადოს და მიაწეროს კერძო შემთხვევას, მაგ. პიროვეებათა გაულენათ. სწორედ აქ, ეორდანია იძულებული ხდება, დროებით მაინც დაჰგმოს თავისი უფალი. რათგან მარქსი ხომ მას ვერ აპატიებდა რომ პიროვენებას მიაწეროთ ისეთი დიდი საქმე, როგორიც არაა ერის გაერთიანება და აღორძინებაც! პიროვენების ასეთი როლი ისტორიაში, ხომ დაუშვებელია მარქსისტისათვის! მაგრამ ეორდანიათ ვალები დახუჭა და ეს დიდი როლი დავით-თამარისა აღიარა. მარქსიზმს უღალატა ინისთვის, რომ გაენადგურებინა საქართველოს მთლიანობის ფაქტიცა

და მისი კანონიერებაც. დამტკიცებინა რომ ეს „არ იყო
ქვეყნის გულიდან წარმოშობული“. ჩვენ კი, რომელსაც
გეწამს პიროვნების დიდი როლი ისტორიაში, აეთხოვება
წაუღლებს მაინც ვერ მივაწერთ ვერც დავითს და ვერც
თამარს. იმაზედ შეტი უმტკიცება არაფერი იქნებოდა, მო-
უმწიფებელი და დაბალ დონეზედ მდგომი ერის უცბად
მაღალ საფეხურზედ ასკუპება მივაწერთ პიროვნებას!
პიროვნების ძალასაც თავისი საზღვარი აქვს და დავით-
თამარმაც მხოლოდ ის შეასრულეს რაც შეეძინო პირო-
ბებში შეეძლოთ მსგავს პიროვნებათ. ან და ჩანაირად
შეიძლება, ერის ურთი საუკუნის ისტორია, ყველაზედ
სრულყოფილი თავისი ფორმით და მაღალი შინაარსით,
იყო ნაყოფი რაღაც ფათერაკისა! ან და თამარის შემ-
დეგ რატომ უნდა დანგრეულიყო ქართველთა ერთობა?
ერთობის საფუძველი თუ მარტო ეკონომიურ წარმატებ-
აშია, მაშინ საქართველო ხომ არ იცნობს სხვა უფრო
ძლიერ ხანას ეკონომიური აღორძინებისა და ჩანაირად
შეიძლება მაშინ აიხანას ეს მოვლენა? ცხადია, ყორდანი-
ას ეკონომიური თეორია სუსტია ამისთვის პასუხის გა-
საცემად... კემმარტ პასუხს კი ვეაძლევეს ისტორია.

ერი უკვე ორი საუკუნის წინ გაერთიანებული: გარეშე
მტერთაგან უზრუნველყოფილი, განმტკიცებული, ნივ-
თიერად და კულტურულად აღორძინებული, ფიზიკურად
გაძლიერებული.. აი, ასეთი საქართველო გადაეცა გიორ-
გი ლაშას. ახალგაზრდა მეფე ვარუშემორტყმული იყო
განთქმული მოღვაწეებითა და მხედრობით. არსებითად,
არავინ იფიქრებდა რომ საქართველოს რაიმე განსაცდელ-
ი მოელოდა. მაგრამ ქართველთა ეს დიდება მალე დაი-
ღრუბლა ერთი დიდი საერთაშორისო მოვლენით: ეს იყო
მონგოლთა გაძლიერება, რომელმაც დიდად შესცვალა მა-
შინდელი მსოფლიოს რუკა...

3

არაბთა ბატონობის დროს საქართველო დიდად იყო
შევიწროებული. ამ დროსვე იბადება ეროვნული მოძრა-

ობა. დაწყებული კულტურის დარგში, მალე გადადის პოლიტიკაშიც. სახალხოთა შესუსტების შემდეგ იწყობა ქართველთა პოლიტიკური გამოღვიძება. მაგრამ მალე გამოჩნდებიან სელაჯუკები და კვლავ იწყება საქართველოს აოხრება. საქართველო ამ დროს ილაჯ გაწყვეტილი იყო. მოსახლეობას საშუალება არ ჰქონდა ლუკმა პურის მოპოვებისა. დავით ქალმაშემქებლამდე საქართველოს სელაჯუკებისგან მოსვენება არა ჰქონდა. მიჰქონდათ შემოსავალი, მიჰყავდათ საქონელი. იყო აუზედვე დაუმუშავებლობა და შემოთუსავლობა. ური იყო გაძვალტყავებული და სიმშვილით სულს ღაფავდა. არ ჰქონდა დრო დათესვის, დამუშავებისა და თუ რამეს მოასწრებდა, ისიც შემოსაველ მტერს ნიჰქონდა. მოსახლეობის დიდი ნაწილი შთებში იყო გახიზნული და იქ ნადირობითა და მცენარეულობით ირჩენდა თავს. როდესაც ათვალურებთ იმდროინდელ ანალებს, პირდაპირ განცვიფრებული რჩებით, რომ ასეთ პირობებში ერი ახერხებდა არსებობასა და მტრისადმი გამკლავებას! პირდაპირ სასწაულად გეჩვენებთ, რომ ჩვენი ისტორიას ამ შავებელი ეპოქიდან, რომელიც მტრის მიერ შევიწროებასთან და სიმშვილთან ერთად ებიძგებით იყო შებყრობილი, როგორ გადარჩა ცოცხალი და გამოვიდა შექმნილი მდგომარეობითგან?!. თუნდაც მცირე ისტორიული მაგალითების დასახელება ნათელს ჰყოფს ყორღანის თეორიის უსაფუძვლობას. სასაცილოა, სიმშვილობაში მყოფი ერი ამავე დროს წარმოვიდგინოთ ეკონომიურ წარმატებაში და მისი გაერთიანება დაუკავშიროთ ამ მოგონილ სინამდვილეს!

ისტორიკოს ჯუანშერის ცნობით 737-742 წ. მურვან ყრუმ საქართველო ისე ააოხრა, რომ ქვა ქვაზედ არ დასტოვა: „იქმნა განურყენილ ქვეყანა ქართლისა, სომხეთისა და რანისა. არლარა იპოვებოდა ნაშენები, არცა საქამდი კაცთა და პირუტყვთა ყოველადვე“ო.

არაბ ისტორიკოსის ცნობით, როცა ბუღამ ტბილისი აიღო, მარტო ამ ქალაქში დაღუპულა 50.000 სული. 764 წელს ხაზარებმაც აიღეს ტფილისი და საატკად ააოხ-

რეს. ამ ხანებში აღ. საქართველო ისე იყო განადგურებული, რომ ხალხს იქ აღარ ედგომებოდა, და მასიურად გარბოდა დას. საქართველოში.

არაბებსა და ხაზარებსა დაემატენ სელჯუკები. მღ-11-ე საუკ. დამდეგიდან დაიწყო მათი თარეში. ისინი შემოდოდნენ ბანდებად და სისტემატიურად აოხრებდნენ ქვეყანას. სცარცვავენ და ანადგურებდნენ ხალხის სარჩოსაბადებელს. ამაზედ დავით აღმაშენებელის ისტორიკოსი სწულდა: „არ იყო მათ ეამთა შინა თესვა და მკა, მოოხრდა ქვეყანა და ტყედ გარდაიქცა, ნაცულად კაცთა, მხეცნი და ნადირნი ველისანი დაემკვიდრეს მას შინა“.

ამას დაერთო სტიქიური უბედურებაც. 1088-1089 წ. მომხდარა საშინელი მიწის ძვრა: „შეიძრა ქვეყანა საფუძვლითურთ, ესოდნენ სასტიკად, ვიდრემდის მთანი მალანი და კლდენი მყარნი სახედ მტუერისა დაიგულნეს, ქალაქნი და სოფელნი დაირღვეს, ეკლესიანი დაეცნეს, სახლნი დაითრგუნეს და დაირღუნეს და რქმნეს საფლავ მას შინა მკვიდრთა“.

ყველა ამ უბედურებებმა ხალხი ფიზიკურადაც გაანადგურა. ნაწილი გახიზნული იყო და დარჩენილი ნაწილი მტერთან ბრძოლაში ჩაბმული...

1089 წ., როდესაც დავით აღმაშენებელი ავიდა ტახტზედ, ქვეყანა დაცალიერებული ყოფილა ხალხისაგან. მისი ისტორიკოსი სწერს: „თვინიერ ცხეთასა სადამე არ იყო კაცი სოფელსა შინა, არცა რა შენებლობა“.

აოხრებული ქართლის ველები, უკაცრიელნი, მოიცვა ტყემ და იქ მხოლოდ ნადირნი დათარეშობდნენ. „აღსავსე იყო ირემთა და ჭშუთა“. ბარში ხალხი ველარ ჩამოდიოდა ნადირთა და სელჯუკთა შიშით.

მხოლოდ დავით აღმაშენებელის დროს გახდა შესაძლებელი ამ უბედურებათა ბოლოს მოღებისა. ამას კი გარეშე პირობებთან, შოვნით შექმნილმა ერთობაზაც დიდად შეუწყო ხელი. საკმარისი იყო ისეთი ძლიერი ხელი, როგორც დავით აღმაშენებელი, რომ ხალხი ნელ-ნელა დაებრუნებინა ნორმალურ მდგომარეობაში. მან ჩამოას-

ახლა მთებში გახიზნული მოსახლეობა „სოფელთავეცა იწესეს შთამოსვლად და დასხდომად“..

მალიქ შახის სიკვდილის შემდეგ დავით აღმაშენებელმა და ძაარგებლა მუსულმანთა დასუსტებით და ჯერ(ხარჯ) შეუწყვიტა. „მოეშენა ქვეყანა ქართლისა, ვანძლიერდა დავით და განიშრავლა სპანი და არღარა მისცა სულთანსა ხარაჯა“, ხოლო მალე მათი კვალიც აღკვეთა საქართველოთგან ისე, რომ „თურქნი ვერღარა დაიზამთრებდეს ქართლსაო“.

ასეთი იყო ტრადიციული სინამდვილე ქართველი ხალხის ცხოვრებისა მისი გავრთიანების დროს. რაკი ყორღანის თეორიით ერის პოლიტიკურ გაერთიანებას წინ უნდა უსწრებდეს ეკონომიური გაერთიანება, ხოლო უკანასკნელი გულისხმობს უკვე ეკონომიურ აღორძინებას, აქედანვე ნათელია რამდენად ყალბი იყო მისი აზნა.

რომელ ეკონომიურ აღორძინებასა და გაცვლა-გამოცვლაზედ შეიძლებოდა ლაპარაკი მაშინ, როდესაც სამი მეოთხედი მოსახლეობისა მთებში იყო გახიზნული და დანარჩენი სიმშლით სულს დაფავდა! და ეს იყო მუდმივად სწორედ იმ საუკუნეებში როცა ხდებოდა გაერთიანება. ამიტომ ნ. ყორღანის მტკიცება მოკლებულია სერიოზულობას, რათგან ის ემყარება ზღაპარს და არა ისტორიას!...

მას რომ გულდასმით შეესწავლა ჩვენი ისტორია, სწორედ საწინაღმდეგო დასკვნამდე მივიდოდა. მაგრამ, როდესაც ადამიანი საკითხთან მიღის წინასწარ აღებული საზომით, მისთვის ყოველგვარი შესწავლა გამორიცხულია. ვინდა არ ვინდა ისტორიის ჩარხს ისე უნდა ეტრიალა, როგორც ამას მარქსის საზომი მოითხოვს!

ჩვენი ისტორიის ფაქტები სულ საწინაღმდეგოს ლაპარაკობენ. აქ სწორედ უკუღმა მოხდა. ეკონომიურ და კულტურულ აღორძინებას წინ უსწრებდა პოლიტიკური გაერთიანება. მარქსის თეორიის წინაღმდეგ ასეთ კლასიკურ სურათს იძლევა საქართველოს ისტორია და უცნა-

ური მოვლენაა, რომ ქართველი ადამიანის გონებაში ფესვი მოიკიდა მარქსის აზროვნებამ.

საქართველოს გაერთიანებას ამ პერიოდში დიდად შეუწყო ხელი მტრის მუდმივმა თარეშმა, რომელიც მაგას შემთხვევებში აძლიერებს ეროვნულ შეგნებას და გააღლის მოქმედებაში. მასეც დაედო საფუძვლად ის დიდი კულტურული მუშაობა, რომელიც მეხუთე საუკუნითგან მოყოლებული, უცხოეთსა და საქართველოში იქმნებოდა ქართველი ავლიური მანების მიერ. პოლიტიკურ გაერთიანებამდე, ქართველ ხალხში უკვე დამყარებული იყო სულიერი ერთობა. მანამდე შექმნილი ქართული კულტურა იყო ქართული ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით. ის ატარებდა საერთო სულსა და ხასიათს. და როდესაც დადგა ხელსაყრელი პირობები, შესუსტდა გარეშე ძალების გავლენა, ქართველობამ მაშინავე სცადა ნანატრი ერთობის განხორციელება. ხოლო კულტურულმა და სულიერმა ერთობამ გააადვილეს პოლიტიკური მთლიანობის აღდგენა.

თუ სასწორზედ დავდებთ ამ ორ ფაქტორს, დაეინახავთ, რომ ამ შემთხვევაში მთავარი როლი მაინც გარეშე პოლიტიკურმა ფაქტორმა ითამაშა. აქ ზედმეტად მიგვიჩნია ამ პირობებზედ შეჩერება, რათგან ის საკმარისად ცნობილია და ვფიქრობთ, რომ თეინიერ ამ პირობათა, ქართველ ხალხს გაუჭირდებოდა პოლიტიკური ერთობის აღდგენა.

ნ. ჟორდანიამ უარპყო ეს სინამდვილე. უარპყო თვით ერის არსებობა. მისთვის, ამ ეპოქაში და შემდეგშიც, ქართველი ვრა წარმოადგენდა რაღაც დაულაგებელ მასას, დაშლილ - დაქსაქსულს, არაფერში საერთოს მქონეს. დავითის და თანარის დროც, ეს რაღაც დროებითი და წარმავალი იყო და ისიც მალე გაჰქრა. ის სწერს: „ჩვენს ისტორიას თან დაჰყვა ერთი ძალა, რომელიც მატლივით ჩაჯდა ცხოვრების სათავეში და დაუწყო ღრღნა ქართველთა ერთობას. ეს იყო საქართველოს მიდრეკილება დანაწილებასადმი“.

მისი აზრით ქართველი ხალხი თითქოს რაღაც გამონაკლისი ყოფილიყოს, არ ემორჩილებოდეს 'აერთო წესებს'; თითქოს დანაწილებისაკენ მისწრაფება მიაი თანდაყოლილი თვისება ყოფილიყოს. სინამდვილეში აქაც საწინამდევო ხდებოდა და ხდება ყველა ხალხებში. ასე მოხდა ჩვენშიც. დაშლილობისაკენ მისწრაფებას ადგილი აქვს ყოველი ხალხის ცხოვრებაში, ხოლო განსაკუთრებულ ისტორიულ პირობებში. ასე მოხდა საქართველოშიც. და ისტორიავე გვასწავლის, რომ არ ყოფილა არც ერთი შემთხვევა, როდესაც გარეშე მტრის გავლენის შესუსტებასთან, ფრში გაერთიანების იდეაცა და ცდაც არ წამოჭრილიყოს!

ქართველი ერის მუდმივი მისწრაფება, მიუხედავად მრავალი შინაგანი განმაკერძოებელი ბრძოლებისა, იყო მიმართული ერთობისაკენ.

ნაწილი მესამე

1

ჩვენ გავითვალისწინეთ საერთო პროცესი სოციალური ევოლუციისა. ისიც ვნახეთ, რომ ხალხთა ეროვნული ფორმაცია ხდებოდა სხვა და სხვა ფაქტორთა ზემოქმედებით. ასევე მოკლედ აღვნიშნეთ ქართველი ერის ფორმაციის მთავარი ფაქტორები. ახლა გადავალთ მის უფრო დაწვრილებით ანალიზზედ. განვიხილოთ ყველა ის ფაქტორები, რომელთაც პირდაპირ ან არა პირდაპირ ზეგძლიოთ მოქმედება ქართველი ერის გაერთიანებაზედ. ამ ფაქტორთა შესწავლა საშუალებას მოგვცემს დაახლოებით მაინც გავითვალისწინოთ თვით დრო ქართველთა გაერთიანების პირველი ცდებისა. როდის უნდა მომხდარიყო პირველი ამოძრავება ქართველთა ნათესავისა, ერთი საერთო პოლიტიკური ოჯახის შესაქმნელად. ამ შესწავლაში ჩვენ ვემყარებით თანამედროვე საისტორიო და საზოგადოებათა მეცნიერებას. ყველა იმ ფაქტებსა და მოვლენებს, რომელნიც გაგვაცნობენ სინამდვილეს.

უმთავრესი ფაქტორებია: 1) საერთო წარმოშობა, 2) საერთო ენა, 3) საერთო სარწმუნოება, 4) საერთო კულტურა, 5) საერთო ტერიტორია, 6) გარეშე ხალხებთან დანოკიდებულება და სხ.

1. ქართველთა მოდგმის მიერ ცნობა ურთიერთ ნათესაობისა ძველი ამბავიც. აქ უნდა გავარჩიოთ სამი პერიოდი. პირველად ურთ საერთო ენაზედ ამეტყველება უნდა მომხდარიყო უმთავრესად ერთ ანტროპოლოგიურ ჯგუფში და ერთ განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ. რამდენადაც მაშინ ფასდებოდა ნათესაური კავშირი, ამ ნიშნადგზედ ცნობა მათში უნდა ყოფილიყო ძლიერი. შგნდევე პერიოდში ეს ხალხი მრავლდება და იშლება. იშლება ტერიტორიალურადაც. იწყება მათ შორის განსხვავებული განვითარება. ეს ფაქტი პირველად ცხადდება ენობრივ განსხვავებაში. ბოლო შორეული ისტორიული ფაქტები მოწმობენ, რომ ამ პერიოდშიც არ შეწყვეტილა მათ შორის ერთგვარი სიახლოვე, და განსაკუთრებულ შემთხვევებში ერთმანეთს უკავშირდებოდენ საერთო მტრის წინააღმდეგ. მარტო შემთხვევითი თავდაცვითი გრძნობა მათში ერთობას ვერ დაამყარებდა, რომ კიდევ არ ყოფილიყო შერჩენილა გრძნობა ურთიერთ სისხლის ნათესაობისა. მაშასადამე, მეორე პერიოდში შერჩენილი საერთო გრძნობა უნდა ყოფილიყო აგრედვე ერთი მიზეზი მათი პერიოდული პოლიტიკური ერთობისა. აქ შევღევათ მესამე პერიოდში, როდესაც შემთხვევითი ერთობის ნიშნადგზედ შექმნილი შეგნებისა და თავდაცვის აუცილებლობის გრძნობას უნდა ემოდრავებინა ქართული მოდგმა, უფრო მყარი ერთობის შესაქმნელად.

ქ. წ. მეორე და განსაკუთრებით პირველ ათასეულში ვხედავთ მესამე პერიოდს მთლიანობის ცდებისა.

უძველეს ხანაში არ არსებობდა ერის ცნება. ის გვიან შეიქმნა. (ამაზედ ქვემოთ.) მაშინ ერთი ქართული მოდგმის ხალხი იწოდებოდა „ქართველთა ნათესავად“. ეს უკვე თავისთავად მთლიანობის აღმნიშვნელი ტერმინი აგრედვე გვიჩვენებს სისხლით ნათესაობის მნიშვნელო-

ბას ამ პერიოდისთვის. ამ სახელწოდებას ვხვდებით ჩვენს მწერლობაში დასაწყისიდანვე. ეს ნიშნავს, რომ მას უნდა ჰქონოდა გაცილებით დიდი ასაკი და რაც აგრძელებდა დასტურებელია იმისა, რომ მაშინაც არავისთვის სადაო არ ყოფილა ქართველთა ერთი საერთო წარმოშევა.

2. უფრო საინტერესოა ენის ფაქტორი. დღეს ცნობილია ოთხი ქართული დიალექტი. საერთო არის ერთი — ქართული. ისმება საკთხი. როდის გახდა ის საერთო ყველა ტომთათვის. არ გვაქვს არავითარი საბუთი ამ დროის გამოსარკვევად. ხოლო ვიცით, რომ ეს დრო უნდა ვეძიოთ ძალიან შორეულ წარსულში.

ისტორიკოსები გვასწავლიან, რომ პირველ საუკუნეებში, ლაზიკის სამეფოში ინახავდნენ სამეფო არქივებს. სამწუხაროდ არ ვიცით რა ენაზედ უნდა ყოფილიყო ის დაწერილი! სწორედ მას შემდეგ იწყება ქართული მწერლობა და საფიქრებელია, რომ საერთო ენას შანამდე დიდი ტრადიცია არ ჰქონოდა, ამ დროს ასე უცბად ვერ გახდებოდა საერთო სამწერლო ენად.

ბას შემდეგ რაც ჩვენ მწერლობა შექმენით, იმ დღით განსვენდაფერი იწყება ერთ საართო ენაზედ. მაშასადამე ამ დროისთვის საკითხი აღარ დგება. ის უნდა ვეძიოთ უფრო აღრინდელ ხანაში. ზემოდ აღნიშნულ პირველ პერიოდში (რომელსაც გადავყავართ პრეისტორიაში), ის საჭირო არ იქნებოდა, რათგან მაშინ ენობრივი განსხვავება ან სული არ იყო, ან ძალიან სუსტი. მისი საჭიროება ავტომატიურად უნდა დაბადებულყო იმ დღითგან, როცა ენობრივი განსხვავება საგრძნობი შეიქმნა და ამავე დროს ერთობის საჭიროებამ მოითხოვა ის. რათგან სხვანაირად გაუგებარია საერთო ენის საჭიროება. ეს უნდა ზომხდარიყო შესამე პერიოდში, არა უგვიანეს პირველი ათასეულის დასაწყისისა, მაშინ, როდესაც ისტორიული ანალები ხშირად ლაპარაკობენ ქართველთა ერთობაზედ. საერთო ენის შექმნის პროცესიც ხანგრძლივი უნდა ყოფილიყო. რომელი იყო ის ტომი, რომელსაც ეკუთვნის საერთოდ გამოყენებული ენა? ამას მნიშვნელო-

უნდა ყოფილიყო სხვა ტომებზედ. ამ პერიოდისთვის უკვე შექმნილ საერთო უნას მესახურ და იბერულ ენათა ნიადაგზედ უნდა დაჰმატებოდა ქალღმერთი ელემენტიც და მიეცა თავისი სახელი.

ისტორიულ ფაქტთა და მოვლენათა ვათვალისწინებანებას გვაძლევს აღვიაროთ: ქართული საერთო ენა უნდა შექმნილიყო ქ. წინ. პირველი მისი ცდა უნდა მომხდარიყო მეორე ათასეულის ბოლოში და დაგვირგვინებულოყო ქ. წ. პირველი ათასეულის ნახევარში. ამ პერიოდში ის უკვე ისე ყოფილა განმტკიცებული, რომ შემდეგი ხანების განწყობებით დაშლილობათ მისი საერთო ხასიათი და მნიშვნელობაც ვეღარ წაუშლია. ის დარჩა საერთო როგორც მწერლობაში ისე ეკლესიასა და სახელმწიფო მართვა - გამგეობაში.

3. არა ნაკლები რწმენით შეიძლება ლაპარაკი სარწმუნოებრივ ერთობაზედ. რომ ქართველ ტომებს ერთნაირი სარწმუნოება ჰქონიათ, ესეც ფაქტია. შემდეგ დაშლის ნიადაგზედ თუმცა წარმოიშვენ მთელი რაგი ახალი სახელები ღვთაებათა — დამტკიცებულია, რომ განსხვავება იყო მხოლოდ სახელებში. ესა თუ ის ღვთაება სხვა და სხვა კუთხის ნიადაგზედ იძენდა ახალ სახელს, ხოლო შინაარსი მუდამ რჩებოდა საერთო. ამგვარად სარწმუნოებრივი ერთობა ჯერ კიდევ წარმართობის დროს შემოქმედებულია, სხვა და სხვა თქმულებებითა და ლეგენდებით. ქრისტიანობაც ერთი გახდა ყველასათვის და მსახურებაც ერთ საერთო ენაზედ სრულდებოდა ყველა ტომთა შორის, მიუხედავად მათი პოლიტიკური დანაწილებისა. ეს ფაქტიც მოწმობს, რომ ქრისტიანობის შემოქრის დროს უკვე საერთო ენა ბატონობდა.

ამგვარად, უძველესი დროითგანვე, ქართველთა ნათესავს აკავშირებდნენ სარწმუნოებრივი წარმოდგენანი. ისინი მასში ქმნიდნენ ერთ საერთო მოჩალსა და ზნე-ჩვეულებებს, საერთო ხასიათებს, რომელნიც შემდეგ თავის მხრივ საფუძვლად უნდა დასდებოდნენ ამ ხალხთა პოლიტიკური ერთობის სიმტკიცეს.

4. ეთნიური, ენობრივი და სარწმუნოებრივი ერთობა უყვე ნიშნავს საერთო კულტურულ ერთობას. ქრისტეს აქეთ ეს ერთობა საკმარისად ცნობილია და მასზედ აღარ შეეჭვრდებიო. ქართველ ტომებს უწინაც ჰქონიათ ერთი საერთო კულტურა. კულტურა იქმნება ეროვნულ ნი-
ადაგზედ. არქეოლოგიური აღმოჩენები ადასტურებენ ქართველი ხალხების შემოქმედებათა საერთო სულსა და ხასიათს. საერთო ფორმასა და შინაარსსაც. ქართველი ტომები დახელოვნებულნი ყოფილან სხვა და სხვა დარ-
ელებში. მაგრამ საერთო სტილი მაინც ყველგან იყო გამო-
მელაყნებული. როდესაც ჩვენ ვადაჩებთ ქართველთა მი-
ერ შექმნილ ნივთიერი თუ სულიერი კულტურის ძეგლ-
ებს, სხვა ხალხებისას, ვნახულობთ დიდ განსხვავებას. მაშინ როდესაც სხვა და სხვა ტერიტორიაზედ მოსახლე ქართულ მოდგმის მიერ შექმნილ ძეგლთა შორის დაცუ-
ლთა ბევრი რამ საერთო. ეს საერთო სული გამომელაყნე-
ბულია ადათ - ჩვეულებებში, სამართალსა და სახელმ-
წიფოებრივ ფორმებში. მათი საერთო ხასიათი სჩანს აგ-
რადვე გარეშე ხალხებთან ურთიერთობაშიც.

5. ქართველ ტომთა ტერიტორია ხშირად განიცდიდა ცვალებადობას. ზოგი ტომი ალბად უფრო ადრე მოსწყყ-
და დედა ოჯახს, შეიძლება შორეულ აზიაში ყოფნის დროსვე. ამ ხალხთა კვალს ახლაც ნახულობენ აზიაში. ზოგი კი პირველი ამოძრავების დროს ძალიან შორსაც უნდა წასულიყო. ეს ვლემენტები, აზიაში დარჩენილნი თუ შორს გაფანტულნი, სამუდამოდ მოსწყყდენ იმ მთა-
ვარ ჯგუფს, რომელსაც შემდეგში, თავის მოძრაობის არედ უნდა დაესახა: მესოპოტამია, მცირე აზია და კავ-
კასია. ამ ნაწილებს ქართული მოდგმისა, შედარებით ურ-
თიერთ მეზობლად უცხოვრიათ. ამ ფაქტსაც საქიროე-
ბის დროს უნდა ვაეადვილებინა მათ შორის ერთობის დამყარება. ქ. წ. პირველი ათათეულითგან მოყოლებული ეს ტომები განსაკუთრებით ერთ სექტორში სცხოვრობენ. სანიათასი წლის განმავლობაში განუწყვეტელი ომების შემდეგ, ხან სემიტებთან და ხან ინდო - ევროპელებთან,

ქართული მოდემის ხალხები, რომელნიც გაშლილნი იყვნენ პალესტინა . მესობოტამიამდე და ირანის ზეგანამდე; საბოლოოდ შავი ზღვის ნაპირებზედ შემოკრებენ. ეს იყო იძულებითი, მაგრამ ფაქტი. ხოლო ცოტა გვიან ეს ტერიტორიალური ინტეგრაცია დაგვირგვინდება დღევანდელ ამიერკავკასიაში. ამგვარად დროთა მსვლელობაში, ბედნიერ თუ უბედურ შემთხვევათა წყალობით, ტერიტორიის ფაქტორიც ვითარდებოდა ქართული მოდემის ერთობის საპარკებლოდ. მიუხედავად მათი პოლიტიკური დანაწილებისა, ტერიტორიალური სიახლოვეც დიდ როლს თამაშობდა მომავალი ერთობის შესაქმნელად.

6. ფრად დიდი როლი ითამაშა ქართველთა ნათესავთა შემოკრებისა და გამაგრების საქმეში გარეშე ძალამ.

ქ. წ. მეოთხე, მესამე და მეორე ათასეულებში შემდეგ სურათებს ვხედავთ: მცირე აზია - მესობოტამიაში მიმდინარეობს ბრძოლა სამი მთავარი რასის ხალხთა შორის. ქართულ მოდემის, სემიტთა და ინდო-ევროპელთ შორის. პარალელურად ამ რასიული ბრძოლისა მიმდინარეობს მუდმივი ბრძოლები ცალკე ხალხთა შორისაც, ტომობრივ ნიადაგზედ. რომელთაც აქვთ უკვე გარკვეული დამოუკიდებელი პოლიტიკური სახე. ასე ხდებოდა ალბად ქართველ ტომთა შორისაც და ისიც შემჩნეულია, რომ ამ დიდ ბრძოლებში ერთი მოდემის ხალხები ურთიერთ შორის უფრო ლმობიერნი იყვნენ. ხშირად ვხედავთ აგრედვე ქართველთა ნათესავის გაერთიანებულ ბრძოლებსა საერთო მტრის წინაღმდეგ. ჰურისა და მიტანის სამეფოები შეერთებული ძალებით ებრძოდნენ ეგვიპტესა და ხეთების იმპერიას. უკანასკნელთა დაცემის შემდეგ, ასურეთის იმპერიას, ქართველი ტომები: მესხები, ტაბალები და კასკები შეერთებული ძალებით ებრძვიან. ამ კავშირებს ისეთი სახე არ მიუღიათ, რასაც დღეს ერთობას დავარქმევდით, მაგრამ უფლების იმდროინდელი შეგნებით ის თითქმის სრულ ერთობას უდრიდა. რათგან მაშინდელი გაგება ერთობის თავსდებოდა ტომობრივი ავტონომიის ფარგლებში. კიდევ მეტიც, თვით ცალკე ტომშიც იყვნენ პატარა მეფე

ფეოდალები, რომელნიც აგრედვე ინახავდნენ ერთგვარ ავტონომიას. მაგ. ასურულ წყაროებში მოხსენებულია ხუთი მესხთა მეფე და 24 ტაბალებისა. ცხადია, ტაბაღთა ერთი მეფეთაგანი დიდი რამის მფლობელი არ უნდა ყოფილიყო! ის ალბად უფროდა დიდ ფეოდალს. ნიუხედავად ამისა ისინი იხსენიებიან მეფეებად და ისიც ფაქტია, რომ მათ შორის იყო სრული ერთობა. უცხო მწერლებიც ადასტურებენ ამ ხანებში ქართველთა შორის მჭიდრო ურთიერთობას, ხოლო ჯავახიშვილი სამართლიანად შენიშნავს: მათი ერთობის ხასიათითგან სჩანს რომ ეს ურთიერთობა უნდა მომხდარიყო უკვე უფლებრივ ნიადაგზედ. ყველა გარემოებანი ამტკიცებენ, რომ ჩვენ არ ვგჭონდა საქმე შემთხვევით, საერთაშორისო ხასიათის კავშირებთან, რაც შეიძლება მომხდარიყო უცხო თესლთანაც. ეს უფრო იყო ერთობა უროვნული ხასიათისა, აქ იყო განხორციელებული ერთობის გრძნობა და აზრი. თუ ეს მაშინდელი ერთობა ვისმეს პარადოქსად ეჩვენება, ეს მხოლოდ იმიტომ რომ მაშინდელი გარეშე პოლიტიკური და შინაგანი ერთგვარი ფეოდალური რეჟიმი აძნელებდა ცენტრალისტური რეჟიმის დამყარებას. მაგრამ დეცენტრალიზაციის ნიადაგზედაც შეიძლება ერთობა. ცენტრალიზმი მხოლოდ განამტკიცებს მას და რაც იმ პერიოდს აკლდა.

მაგრამ ამისთანა შემთხვევება ჩვენი ისტორიითგან სხვა ეპოქებშიც ვიცნობთ, როდესაც არსებობდა სრული ერთობა, მაგრამ სუსტი იყო ცენტრალური ხელისუფლება. ასე იყო ბაგრატი მესამის შემდეგ დავით აღმაშენებლამდე და თვით ირაკლის დროს ქართლ - კახეთის სამეფოში.

აღნიშნულ პერიოდში ქართველთა ნათესავის ერთობის შესაძლებლობას გვაჯულისხმებიებს დამწერლობის შემოღებაც, რომელსაც ჯავახიშვილი მიაწერს ქ. წინ 7-8 საუკუნეებს. ეს ხანა ხვდება ქართველთა ძლიერების დასასრულს. ერთი ანბანის შექმნა გულისხმობს ერთი ენის გამოყენებას. ამ დროს ქართველ ტომთა კულტურული დონე და დამწერლობის საჭიროება დაახლოებით

ერთნაირი იყო და ერთი ანბანი ყველა ტომების მიერ ვერ იქნებოდა გამოყენებული რომ შათ შორის საერთო ვასაგები ენა არ არსებულებოდა.

ერთობის შემქმნელ ყველა ფაქტორთა თუნდაც ზერელედ თვალის გადავლება გვიჩვენებს, რომ ქართული მოდემის ეროვნული ფორმაცია პირველად უნდა მიმხდარიყო მეორე ათასეულის ბოლოსა და პირველის ნახევარს შორის.

2

ერის წარმოშევა მხოლოდ მაღალი კულტურის ნიშნად შეიძლება. ამას გვიჩვენებს ისტორია. ზოგი მეცნიერის აზრით ძველ საბერძნეთში ერის შემეცნება ჯერ კიდევ არ არსებობდა. მაშინ იყო სიტე-ქალაქი, რაც შეიძლება უდრიდეს დღევანდელ „სამშობლოს“ ცნებას. მაგრამ სამშობლოს ცნება გაცილებით ადრე ჩნდება. ის უთუოდ ტომთა ცხოვრების იმ პერიოდთან არის დაკავშირებული, როდესაც მკვიდრ ცხოვრებას საფუძველი ეყრება. ერი კი უფრო შემდეგი მოვლენაა, ის არც მარტო სამშობლსთან არის დაკავშირებული და არც მარტო კულტურასთან; მისი ბუნება სოციალური და პოლიტიკურია, ის პოლიტიკურ კიდილში იქმნება.

თანამედროვე მეცნიერება ეროვნული ფორმაციის ნიშნებს ნახულობს ანტიურ ხალხებშიც. ედ. მაიერის მტკიცებით, ერის განვითარებამდე ძველ ხალხთაგან მივიდა მხოლოდ სამი: ებრაელები, ბერძნები და სპარსელები. შერნეცი (ვარშავის უნ. პროფ.) არ იზიარებს ამ აზრს. მისი აზრით უფრო ბევრი უნდა ყოფილიყო მისული ერის განვითარებამდე ვიდრე სამი. „ხალხი რომელიც ქმნის ძლიერ სახელმწიფოს და მას უქმნია არსებობისა და განვითარების პირობებს მხვეერპლის საფასურით, უნდა წარმოდგენილ იქმნას როგორც ერი“.

გამოჩენილი გერმანელი მეცნიერი ზომბარტი დასძენს: „ერის ცნება ისევე ძველია, როგორც სახელმწიფო; რათგან ერი არის ერთი ფორმა, რითაც შეიძლება სახელმ-

წიფო, და რომელიც არ არსებობს სახელმწიფოს გარეშე.
...უნდა შევჩვიოთ, მივუყენოთ ერის ცნება ყველა იმ
სახელმწიფოთ, რომელთაც ამა თუ იმ ეპოქაში, უთამა-
შიათ მომქმედი როლი: ერებად უნდა ჩაითვალოს ყველა
ანტიურთი იმპერიები, ასევე მონგოლთა და გაერთიანებუ-
ლი ჩინეთისა. ერები იყვნენ: ათინა, სპარტა და ბოლოს
ფლორენცია, ვენეცია, ლუბეკი და პრუსია... ცნება უნდა
გაგებულყო იყოს ისტორიული თვალსაზრისით, შედარე-
ბითი გზით, და ერის წარმოშეება არ უნდა ვიცნათ მხო-
ლოდ საქმედ, ევროპის ისტორიის უკანასკნელ საუკუნე-
თა... ამ ეპოქაში განვითარდა მხოლოდ ახალი ფორმა ერ-
ისა, რომლის ხასიათები უფრო განსაზღვრულია“.

ამგვარი სახელმწიფოები ძველად ბევრია შექმნეს. ვი-
ლეთ რა აღნიშნულ აზრებს, ვფიქრობთ რომ ერის განვი-
თარებას ყველაზედ ადრე მიაღწიეს 'აუფერებმა და ეგვიპ-
ტელებმა, შემდეგ აკადელებმა და ასურებმა. იგივე უნ-
და ვიგულისხმობთ ქართველებზედ.

თუ მივიღებთ, რომ ერი არის იგივე ხალხი სახელმწი-
ფოში ჩანოყალიბებული, მაშინ რა შეგვიშლის ხელს,
რომ მესხ - ტაბალთა ტომები, რომელნიც ქმნიან ისეთ
სახელმწიფოთ, რომ თავის დროზედ მტრებს შიშის ხარს
სცემდნენ — ერებად გამოვაცხადოთ?! რა ვუყოთ რომ
ან დროს მათ გარეშე კიდევ შეიძლება ყოფილიყო დარ-
ჩენილი ზოგიერთი ქართველი ტომები! სავალდებულო
არ არის, რომ ერი შეიქმნას მხოლოდ ერთი მოდგმის ხა-
ლხებისაგან და არც ის რომ ერი ფარავდეს ერთი მოდგ-
მის ყველა ხალხებს. ერთიც შეიძლება მოხდეს და მეო-
რეც. ეს დამოკიდებულია საერთო პოლიტიკურ პირობ-
ებზედ. ამ პირობებმა კი, გვიანდელ ეპოქაში, ისე იწებეს,
რომ ქართველ ტომთა დიდი უმრავლესობა გაერთიანე-
ბულიყო ერთ ერსა და სახელმწიფოში. რაც არ იყო სავ-
ალდებულო. მაგ. მეგრულ ტომს შეეძლო შეექმნა ცალკე
სახელმწიფო და ქვეულისყო ერთად, როგორც მოხდა სხვა
ხალხთა ნიადაგზედ. მაგ. ააერთო პირობებს შეიძლება
გამოეწვია ყველა ლათინთა ხალხებისაგან ერთი ერის

შექმნა. მაგრამ მოხდა საწინააღმდეგო: შეიქმნა იტალიის, ესპანიის და ფრანგთა ერები. ჩვენში მოხდა საწინააღმდეგო; ისტორიულმა პირობებმა შეუძლებელ ჰყვეს ცალკე ქართველ ტომთაგან, მყარი, თავდაცვისა და განვითარებისათვის დამაკმაყოფილებელი ერთეულებისა შექმნა.

ძველად მესხთა და ტაბალთა სამეფოები შეიცავდნენ მრავალ პატარა სამეფოებს და ალბად მათ ჰყავდათ მემფედ-მეფეც. არ ვიცით რით ვათადებოდა მათი ბედი, რომ ისინი გარეშე მტერს არ შეეფიწროებინა და ფიზიკურადაც არ გაენადგურებინა!

რათგან უროვნული ორგანიზმი არ იქმნება აუცილებლად უთნიური ელემენტებით, ასევე სავალდებულო არ იყო ყველა ქართული მოდგმის ხალხთაგან ერთი ერის შექმნა. შეიძლება შექმნილიყო მეტიც, და სწორედ აქ გამოდიან სხვა ფაქტორები. გარეშე მტრისაგან თავდაცვა, ტერიტორია, თვით მოცემულ ხალხთა ფიზიკური სისუსტე, და ყველა ამ პირობებმა ქართველთა მოდგმისა, ნება არ მისცეს მათ მრავალ ორგანიზმებად ჩამოყალიბებულ იყვნენ. ხდება ასეთი მოვლენაც: ძლიერდება ერთი ტომი. ქმნის სახელმწიფოს და ერაც. თანახმად იმპერიალისტური ტენდენციისა ის სკდილობს დაიბყროს თავისი მონათესავე ხალხები. ასეთ იმპერიას აქვს შანსები მონათესავე ხალხებს მოუხდინოს ასინილიაცია და აქციოს განუყრელ ნაწილად ერისა. ე. ი. ეს ხდება ადვილად მაშინ, როდესაც ამ ხალხებს ახაიათებთ გამაერთიანებულ ფაქტორთა იგივეობა. ხოლო განსხვავებულთა შორის ეს არ ხდება და აღრე იქნება თუ გვიან იმპერია ინგრევა. უკანასკნელ შემთხვევაში დამბყრობელს საქმე აქვს სხვა და სხვა მოდგმისა და კულტურისა ხალხებთან. რომ მათ, გარდა ძალისა, არაფერი აკავშირებს, არც ენა, არც კულტურა, არც ნათესაობა. ასეთ პირობებში იმპერია თავითგანვე განწირულია.

ასე თუ ისე, უნდა ვივულისხოთ, რომ აღრინდელ პერიოდში ქართველმა ხალხებმა მიაღწიეს ეროვნულ განვითარებას. იყო კიდევ ცდები და დასაწყისი სრული პო-

ლიტიკური გავრთიანებისა. ყველა ქართველ ტომთაგან ერთი ერისა და სახელმწიფოს შესაქმნელად. მაგრამ შემდეგში შექმნილმა ისტორიულმა პირობებმა შეაფერხეს ქართველთა ეს ბუნებრივი ევოლუცია. მეშვიდე საუკუნითგან ქ. წ. ქართველთა მოდგმა განიცდის დიდ ფიზიკურ განადგურებას, ეცემა ნივთიერად და კულტურულად და სოციალურადაც იხევს უკან.

3

ასე ტრალიკულად გათავდა პირველი ციკლი ქართველთა ნათესავის ეროვნული ფორმაციისა. მეშვიდე ს. (ქ.წ.) ნოყოლებული, ქართველი ტომები: მესხები, იბერები, კოლხები და ქართველი იხევენი ჩრდილოეთით და დღევანდელ ამიერ-კავკასიის ტერიტორიაზედ ისინი კიდევ მეტად იშლებიან და იქსაქსებიან. რამდენიმე საუკუნეში ისევ ხდება მათი შემოკრება და შეოთხე და მესამე საუკუნეებში ქ. წ. უკვე ვხვდებით მათ ორ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებულთ: კოლხიდისა და იბერიის სახით. რას წარმოადგენენ ეს სახელმწიფოები, ატარებენ ისინი ცალ-ცალკე ერთი სახეს თუ არა!? ცხადია, მაშინდელი სახელმწიფო არ უნდა შევადაროთ თანამედროვე სახელმწიფოს, რათგან ზომბარტის სამართლიანი შენიშვნით, სახელმწიფოც განიცდის ევოლუციას. იბერია და კოლხიდა, ყველა იმდროინდელი დამახასიათებელი თვისებებით იყვნენ სახელმწიფოები. ისინი ცოტა გვიან მოექცენ სპარსეთისა და რომის ნაძალადევი დამოკიდებულების ქვეშ. მაგრამ ძნელია მათ ვასალური სახელმწიფოები ვუწოდოთ, რათგან ისინი განუწყვეტელ ბრძოლაში იყვნენ სრული დამოუკიდებლობისათვის. თუ დროებით იღებდნენ ზოლმე ერთ-ერთის მფარველობას, ამას ჰქონდა ვარდამავალი ხასიათი და იურიდიულად უფრო ინარჩუნებდნენ თავიანთ დამოუკიდებლობას. ასეთ პირობებში კოლხიდის და იბერიის სახელმწიფოები წარმოადგენდნენ ერის ტაძრებს. მათ შორის ერთობის გრძნობა, რომელიც იქმნებო-

და საუკუნეთა მანძილზედ, გამჭრალი არ იყო და ზოსა-
ლოდნელ შემთხვევაში მათი ერთ ერთად გაერთიანებაც
არ იყო გამორიცხული, მით უმეტეს ვარეშე მტრის ფაქ-
ტორი ამას აიძულებდა. ამ სახელმწიფოთა ცალ-ცალკე
ჩამოყალიბების პროცესიც იგივე იყო რაც სხვაგან. მაგ.
კოლხიდის სამეფოში ჩვენ ვხედავთ კრებულს ქართველ
ტომთა. მათ შინახელი აქვთ თავიანთი ავტონომიური
მდგომარეობა, ჰყავთ თავიანთი მეფეები. ხშირად დამო-
უკიდებელნიც არიან, მაგრამ უფრო ხშირად ერთი ტო-
მის ბატონობა უზრუნველყოფს მათ ერთობას. ქრისტეს
შემდეგ აქ იცვლება მხოლოდ გარეგნული მდგომარეობა,
კოლხიდა იღებს ლაზიკის სახელწოდებას, რაც გულისხ-
მობა ლაზთა პირველობას კოლხებზედ. მომავალში ვნა-
ხავთ, რომ ეს მდგომარეობა კიდევ ერთხელ შეიცვლება
აფხაზთა სასარგებლოდ. რაც მაჩვენებელი იქნება აფხაზ-
თა პირველობისა. ამგვარად, დასავლეთით შრავალ ქარ-
თველ ტომთაგან შეიქმნა ერთობა. ამ ქვეყნის სახელთა
ცვლას არსებითად არაფერი შეუცვლია. იბერიის სამეფო
კი თავითაგანვე მონოლიტური აღმოჩნდა.

რა მოხდებოდა რომ ამ ორ სახელმწიფოს ჰქონოდა
ხელსაყრელი პირობები დამოუკიდებელი ცხოვრებისა
და განვითარებისა? აქაც იმავე მოვლენასთან გვაქვს საქ-
მე, როგორც წინა პერიოდში. შეიძლებოდა მათი დამოუ-
კიდებელი ეროვნული განმტკიცება. რათგან საჭიროება
ალარ იქნებოდა უფრო ძლიერი ერთეულის შექმნისა.
თუმცა მათ სულიერ და კულტურულ ერთობას, ნათესა-
ობას და სხვა ფაქტორთ, რომელნიც მათ აერთებდა, ერთ
დღეს ისინი შეიძლება კიდევ მიეყვანა ერთობამდე, რაც
აგრუდევ არ იქნებოდა სავალდებულო.

ჩვენ თავის ადგილას აღვნიშნეთ, რომ ეროვნული ფორ-
მაცია არის ბუნებითი მოვლენა და ისიც აღვნიშნეთ რომ
ევოლიუციის ტენდენცია არის ინდივიდუალობა. ეს ორი
დაპირისპირებული ტენდენცია თავდება ერთგვარი მორი-
გებით გარკვეულ საზღვრებში. ეს საზღვრები გულისხ-
მობენ არა რიცხვს, არამედ ძალას, რომელსაც შეეძლება

თვითარსებობა. რიცხვის საკითხი დგება მაშინ, როდესაც ძალა არ კმარობს.

ქართველთა შემთხვევაში რიცხვმაც და გეოგრაფიულმაც პირობებმაც ითანაშეს ერთგვარი როლი. შექმნილ საერთაშორისო პირობებში თითვეული ამ სახელმწიფოსათვის შეუძლებელი ხდებოდა დამოუკიდებელი არსებობა. და ისტორიაც გვიმტკიცებს, რომ ქართველებს ამ პერიოდშიც უცდიათ ქართველთა ნათესავის გაერთიანება ერთ სახელმწიფოში. მნიშვნელობა არა აქვს იმას, ეს ხდებოდა შეგნებით თუ ძალის ხმარებაც იყო საჭირო. ასეთ პირობებში გამოჩნდებოდა ხოლმე როლი დიდ პიროვნებათა. რათგან დიდი პიროვნებანი თვით არ ქმნიან პირობებს, ისინი მათ იყენებენ. ერთ ასეთ მომენტად უნდა ვივულისებოთ ვახტანგ გორგასარის ხანა. მან სცადა დასავლეთ - აღმოსავლეთ საქართველოს გაერთიანება. მაგრამ ბერძნებმა და სპარსელებმა მას ხელი შეუშალეს და მალე აღ. საქართველოში შეფობაც კი გააუქმეს. და ამით დაიხურა მეორე ციკლი ქართველთა ერთობის ცდისა.

4

მესამე ცდა ჩვენი ეროვნული გაერთიანებისა იწყება არაბთა ბატონობის დროს. ამ ხანაში ჩვენ უკვე გვაქვს საკუთარი მწიფობა, ამიტომ ამიერიოგან ჩვენ დავემყარებით ჩვენს საკუთარ 'აბუთებს და ცხადია, ეს უფრო სისწორით იქნება აღწერილი და დაფასებული.

მეშვიდე საუკუნეში საქართველოს შემოესიენ არაბები და როგორც ყველგან, ჩვენი პოლიტიკურა რუქაც შესცვალეს. ეს უმთავრესად დაემართა იბერიის სამეფოს. ლაზიკა დარჩა შედარებით უვნებელი. ამიერიოგან ვაპქრა იბერიის სახელწოდებაც. გაჩნდა ახალი, უფრო პატარა ერთეულების მაჩვენებელი პოლიტიკური სახელები.

სპარსთა და ბიზანტიელების ბატონობის დროს საქართველო განადგურებული იყო ნივთიერად, ხოლო ეროვნული თავდაცვის გრძნობა დარჩა შეუბღალავი. არაბებ-

მა კიდევ მეტად ააოხრეს ქვეყანა; მაგრამ ანან კიდევ მეტად ხელი შეუწყო ეროვნული შეგნების განმტკიცებას. ამ დროსვე დაიწყო მორიგი ცდა საქართველოს გაერთიანებისა. გაერთიანების პროცესი მიმდინარეობდა საქართველოს ორივე ნაწილში პარალელურად. აღმოსავლეთის მდგომარეობა ასეთი იყო: ჩამოყალიბდა ცალკე კახეთის სამეფო, შემდეგ ტაო-კლარჯეთისა; ქართლი ხელითგან ხელში გადადიოდა, ტფილისი იყო არაბთა ანირების ხელში; გაერთიანების წინ ქართლიც ცალკე სამეფო იყო. ასე რომ აღ. საქართველოში ფაქტიურად ჩამოყალიბდა ოთხი ერთეული, ერთი მეორისაგან დამოუკიდებელი. დასავლეთში ლაზიკას სველის აფხაზთა სამეფო. დასავლეთში შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა. მაგრამ სრული სიმტკიცე არც აქ სუფევს. პირველი პროგრესი ერთობისაკენ აქ გამოიხატა იმაში, რომ ამ დროს აღარ სჩანან „ნეფეები“, სამაგიეროდ მათ ადგილს იჭერენ **ერისთავები**. რაც უკვე ნიშანია დაქვემდებარებისა. ამ მხარეს თავითგანვე დაჰყვა ეთნიური აქტორლე. აქ იყენენ: ლაზები, მეგრელები, სვანები და ქართველთა მონათესავე აფხაზთა ტომი. ამავე დროს აქ ბლომად შემოიხიზნა სხვა ქართველობა აღ. საქართველოთგან და მუსხეთითგან. ასე რომ აფხაზთა სამეფო ამ დროს წარმოადგენდა ყველა ქართველ ტომთაგან ნარევი ნოსახლეობას, ერთ სამეფოში ჩამოყალიბებულს. ადგილობრივ მეფეთა ურისთავებად გადაქცევა არის ადმინისტრაციული ნიშანი სახელმწიფოს ვარდაქმნისა. და როგორც მოსალოდნელი იყო საქართველოს სრული გაერთიანება აქეთგან უნდა დაწყებულიყო. ის დაიწყო ჯერ თვით აფხაზეთის ე. ი. დას. საქართველოს გაერთიანებით. აფხაზეთი გადაურჩა არაბთა განადგურებას და ელოდა შემთხვევას ბერძენთაგან განთავისუფლებისა. ეს დროც დადგა. მათ თავი გაინთავისუფლეს და შექმნეს ერთი აფხაზთა სამეფო მთელ დას. საქართველოს მიწა-წყალზედ. „რა ჯამა ნიუძღორდეს ბერძენნი, გადგა მათგან ერისთავი აფხაზთა, სახელად ლეონ, ძმისწული ლეონ ერის-

თავისა; რომელსაც მიეცა სამკვიდროდ აფხაზეთი; ესენ მეორე ლეონ ასულის წული იყო ხაზართა მეფისა და ძალითა მათთა გაადგა ბერძენთა, დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხაღმდე, სახელ იღვა მეფე აფხაზთა.“

ეს ამონაწერა ჩვენთვის მეტად მნიშვნელოვან ამბებს გვაუწყებს. ეტყობა რომ აქანდე არსებულ კოლხიდის და ლაზიკის სამეფოები, რომელთაც ჰქონდათ სახელმწიფოს ტიპი, ბერძენებს მოუხსპიათ და ის ცალკე საერისთაოებად უქცევიათ. აფხაზთა მთავარს შეუორჩევია დრო და ხაზართა დახმარებით გაუძეგებია ბერძენები, დაუბყრია მთელი დას. საქართველო და თავი აფხაზთა მეფედ გამოუცხადებია.

ეს მოხდა მერვე საუკუნის მეორე ნახევარში. თუ კოლხიდა - ლაზიკის პერიოდში კიდევ არსებობდნენ ნიშნები ავტონომიური ცხოვრებისა, ახლა ესეც ისპობა და იქმნება უფრო ცენტრალისტური სახელმწიფო. კარგა ხნით აღარ არსებული მეფის სახელიც პირველად ჩნდება „აფხაზთა მეფის“ ტიტულით. ამ აქტით მომავალ დიდ საქართველოს ერთ ნახევარში აღსდგა დამოუკიდებლობა და სახელმწიფოებრიობა.

აღ. საქართველოში უფრო რთული იყო ეს პროცესი არაბთა ბატონობის მიზეზით. აქ დანაწილება ფართო იყო. როგორც ზემოდ აღვნიშნეთ, გარდა იმისა რომ ის იყო დანაწილებული მრავალ სამეფოებად, არც ცალკე სამეფოებში სუფევდა ერთობა.. მაგ. კახეთის სამეფო პირველად ნაწილდებოდა სამ პოლიტიკურ კუთხედ: ჰერეთი. კახეთი და კუხეთი. პირველად ჰერეთი იყო „ქვეყნანი მტკვარსა ჩრდილოდ“ მდებარე იორის შესართავითგან გულგულამდე. კახეთი—მცირე ალაზნის შესართავითგან ტყე-ტბამდე. კუხეთი — არაგვითგან ჰერეთამდე. მისი სამხრეთ აღმოსავლეთი იყო „კამბეჩოვანი“.

კახეთის ეს სამი ნაწილი დროთა განმავლობაში იცვლის საზღვრებს და ბოლოს ერთი პოლიტიკური ერთობის შექმნით, ერთი თემის სახელი „კახეთი“ ხდება სახე-

ლად მთელი სამეფოსი. ეს სამეფო შეიქმნა პარალელურად აფხაზეთის სამეფოსთან.

ქართლი დასაწყისში ითვლებოდა სამთავროდ, რომლის მთავრებს ნიშნავდენ არაბები. ეს ქვეყანაც სამად იყოფოდა: ქვემო, შუა და ზემო ქართლად. უკანასკნელი ეწოდებოდა მესხეთს. მაგრამ მას შემდეგ, რაც არაბთაგან დევნილა, ქართლის ერთთავი ამოთი გაიქცა ტაო-კლარჯეთში და იქ დააარსა ახალი სამეფო, ქართლის მნიშვნელობა იქით გადავიდა.

მესხეთიც დანაწილებული იყო მრავალ საერისთაოებად: სამცხის, ჯავახეთის, შავშეთის, კლარჯეთის და სხ. აქაც მოხდა ისეთივე ამბავი რაც აფხაზეთში. ტაო-კლარჯეთის სამეფოში მოხდა მათი გაერთიანება.

ამოთმა და ნისმა მემკვიდრეებმა შექმნეს ძლიერი სამეფო და გაითქვს დიდ სახელმწიფო მოღვაწეთა სახელი. ამგვარად ბაგრატიონთა დინასტიამ აქ გამოიჩინა თავისი სახელმწიფოებრივი ნიჭი და გადაიქცა მთლიან საქართველოს დინასტიად.

რათგან ტაო-კლარჯეთის სამეფო ამოთმა დააარსა ბერძნების წყალობით, პირველად მისი მემკვიდრეები კმაყოფილდებიან კურაპალატისა და მაგისტროსის ტიტულებით და სხ. მხოლოდ აღარნასე, ძე დავითისა და შვილის შვილი ბაგრატ კურაპალატისა (უკანასკნელი იყო შვილი ამოთისა) 888 წელს აცხადებს თავს „ქართველთა მეფედ“. ე. ი. ის ითვლებოდა მეფედ მესხეთიან და ქართლისა; ხოლო როგორც ქვემოდ ვნახავთ, გაერთიანების წინ ქართლიც ცალკე იქნება გამოყოფილი.

ასეთი იყო საქართველოს შინაური მდგომარეობა გაერთიანების წინ. ჩამოყალიბდა ოთხი სამეფო თბილისის გამოკლებით, რომელიც იყო არაბთა ამირას ხელში. თითოეულ სამეფოს შიგნით შექმნილი იყო პოლიტიკური ნთლიანობა და დამყარებული ერთო საერთო აღმინისტრაცია. შემდეგი საფეხური ამ ევოლიუციის ამგვარ საუკუნეში დაგვირგვინდება საქართველოს გაერთიანებით.

როგორც თავის ადგილას აღენიშნეთ საქართველოს გაერთიანებაზედ დიდი გავლენა იქონია გარეშე ფაქტორმა. მეორე დიდი ფაქტორი კი იყო ქართველი ხალხის სულიერი და კულტურული ერთობა, შექმნილი უხსოვარი დროითგან ეთნიური ნათესაობის ნიადაგზედ. გაერთიანებისათვის ბრძოლისა და მოქმედების პროცესი გავრძელდა სრულ ორ საუკუნეს. ამდროინდელ ანალებში უკვე ჩნდებათ ერთიანობის შესატყვისი ტერმინებიც, რაც წინათ არ არსებობდა.

ამ პერიოდში დაიწყო სამხრეთ საქართველოში დიდი სამონასტრო მოძრაობა და შერე ის ნოელო სხვაგანაც. მანამდე, მსგავსი მოძრაობა უკვე არსებობდა უცხოეთში რია ნიადაგზედ სწარმოებდა ფართო კულტურული მუშაობა. საგულისხმოა, რომ ამ ნიადაგზედ ქართველთა შორის ერთობა უკვე ფაქტი იყო. მაშინ არავინ ამბობდა; აფხაზეთის ან მესხეთის ბერი ან მონასტერი. უცხოეთის მიწაზედ შექმნილი დაწესებულებანი წარმოადგენდნ ერთ საერთო კუთვნილებას ყველა ქართველთა. აქ დამყარებული მოღვაწეობაც ერთი საერთო სულით და ერთი სწარმოებდა. ის იყო აღმოცენებული სარწმუნოებრივ ნიადაგზედ, მაგრამ ემსახურებოდა ეროვნული იდეალის შექმნას.

აქ შეიქმნა მეტად ნდიდარი მწერლობა და ის ერთნაირად იკითხებოდა როგორც აღმოსავლეთ ისე დასავლეთ საქართველოში. ეს ფაქტი აერთიანებდა მთელ ქართველობას და ხელს უწყობდა მათში ერთი იდეის გავრცელებას. ასე რომ, მწერლობამ დიდი როლი ითამაშა ქართველთა ერთობის შეგნების განმტკიცებასა და შერე მის პოლიტიკური გაერთიანების საქმეშიც. იგივე ითქმის ეკლესიაზედ. რაც ლოლიკურად გამოიწინარეობდა პირველითგან. აქაც, საერთო სახმარებელი ენა წირვა-ლოცვის შესრულებისათვის იყო ერთი. როდესაც ხალხი ლაპარაკობს ერთ საერთო ენას, ხმარობს მას სახელმწიფოში, ლოცულობს ამავე ენაზედ, ექვი არ შეიძლება, რომ მათ

შორის განხორციელებულია სრული კულტური ერთობა, კიდევ ერთხელ შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქართველი ურის პოლიტიკურ გაერთიანებას წინ უსწრებდა მისი სულიერი და კულტურული გაერთიანება.

თვითცნობიერების განვითარების პარალელურად ხდებოდა ფიზიკური ბრძოლაც. იქ, სადაც შეგნება სუსტობდა, ასპარეზზედ გამოდიოდა ძალა. ამოძრავებული ხან საერთო იდეალით. ხან ინდივიდუალური ამბიციებით, ის მიისწრაფოდა ერთობის დასამყარებლად. ეს პროცესი სქემატიურად ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: ის დაიწყო ბრძოლებით, დამთავრდა შეგნებული ზღვრშეცურვლებითი მოქმედებით და განმტკიცდა ისეც ძალით...

გაერთიანების წინ გაწეული კულტურული მუშაობისა და ბრძოლების დროს ქართველობა უნდა წაექვებინა იმ გარემოებასაც, რომ სწორედ ამ დროს გაჩნდა სომხეთის ფაქტორი, როგორც მეტოქე. ისიც თავის მხრივ სცდილობდა რა შინაგან გაერთიანებას, მიისწრაფოდა თავისი ბატონობა დაემყარებინა მთელი კავკასიის ტერიტორიაზედ. შინაურ გაერთიანების ცდებთან, ეს მოტივი საქართველოსაც ამოძრავებდა. სწინა მამონაც კარგად ესმოდათ კავკასიის ერთიანობის მნიშვნელობა და როგორც ისტორია გვასწავლის, საქმე საქართველოს სრული გამარჯვებითა და მისი ჰეგემონიით გათავდა.

კავკასიის იდეა სომხეთისა და საქართველოს მეფეთავერებს აკავშირებდა სხვა და სხვა ფორმით და პარალელურად ბრძოლებისა შინაური ერთობისათვის, ერთგვარი ყრუ ბრძოლა მიმდინარეობდა სომეხ - ქართველთა შორის. მაგრამ მაშინდელი ბრძოლები მათ შორის ატარებდა საერთაშორისო ხასიათის მეტად დაბალ ფორმებს. როდესაც ქართველ მთავართა შორის სწარმოებდა ბრძოლა, ამ დროს თითოეული მათგანს მოკავშირეობას უწყვეტნი ცალ-ცალკე სომხის მთავრები. ხშირი იყო შემთხვევებიც, რომ ქართველი მეფე-მთავრები ისევე იცავდნენ სომეხთა ნათესავს უცხო მტრებისაგან, როგორც საკუთრივ ქართველობას.

როცა აფხაზთა მეფე ებრძოდა კლარჯეთის მეფეს, ამ დროს სომხის ერთი მთავარი იყო მოკავშირე აფხაზთა მეფისა და მეორე კლარჯეთისა.

ამ ბრძოლებში მაინც გამოჰკრთოდა აზრი სომეხთა და ქართველთა ცალ-ცალკე ტენდენციებისა, მთელს კავკასიაში პირველობისათვის. ქართველობა უღაოდ გრძნობდა, რომ საბოლოოდ ამ მეტოქეობის ბოლოს მოღება შეიძლებოდა მხოლოდ შიგნით ერთობის აღდგენით.

სომხთა ერის შეილებსაც არ აკლდათ ერთობისადმი მისწრაფება, მაგრამ გარეშე მტრის წყალობით ის შთაინთქა შინაურ ქიშპობაში და მასი სახელმწიფოებრიობაც დაეწხო. ქართველობამ კი მოახერხა ერთობის აღდგენა და მისი ბატონობა განავრცელა მთელს კავკასიაზედ.

6

ქართულ ენაზედ შემკრებლობითი სახელების შექმნა და მათი დროს განსაზღვრაც შეენიერად ასაბუთებს ქართველთა ნამდვილი ერთობის ჩამოყალიბებას აღნიშნულ პერიოდში.

მსგავს მოვლენას ჰქონდა ადგილი სხვა ერთა ცხოვრებაშიც. მაგ. სიტყვა „ნახიონ“ -მა საფრანგეთში დღევანდელი „ერის“ მნიშვნელობა ძალიან გვიან მიიღო. სიტყვა „ფრანცია“, ნეოთზე საუკუნეში ეწოდებოდა ერთ პატარა ტერიტორიას რეინის ჩრდილოეთით. მეხუთეში ეს სახელი აღწევს სომის დეპარტამენტს. შემდეგ უახლოვდება სენას და მეექვსე საუკ. აღწევს გოლზის ქვეყანას. ასე ნელ-ნელა იზრდებოდა მისი მნიშვნელობა სანამ მთელი საფრანგეთი მიიღებდა ამ სახელწოდებას. სახელი „ბიზანტია“ პირველად ეწოდებოდა კოსტანტინეპოლის ახლოს ერთ მცირე ტერიტორიას, მერე კი ის გახდა მთელი იმპერიის სახელწოდებად. ასე იყო სხვა ქვეყნებშიც.

იგივე ნობდა საქართველოში. განვიხილოთ სიტყვები: „ერი“ და „საქართველო“. „ერი“ დღევანდელი მნიშვნელობით - გვიანდელი მოვლენაა და ის უნდა შეეძინა მას

გაერთიანების დროს. წინადაც ის ორნაირი მნიშვნელობით იხმარებოდა: ვიწრო ეთნიური და ადმინისტრაციული. ალბად ამიტომაც ვახდა ადვილი მერე მისი პოლიტიკურ ცნებად ქცევა. სანამ ქართველი ხალხი გაერთიანდებოდა, ის არ აღნიშნავდა ყველა ქართველობას ერთად აღებული. მაშინ ამ ცნების აღსანიშნავად იხმარებოდა: „ნათესავი ქართველთა“, რის ეთნიური შინაარსიც გვიჩვენებს, რომ ქართველებს ამ ატყვის შექმნისა და ხმარების დროს ნათლად ჰქონიათ შეგნებული ურთიერთ სისხლით ნათესაობა. „ერის“ მნიშვნელობა კი ძველად იყო ვიწრო. მოვიყვანოთ იმდროინდელი ნაწერებიდან ზოგიერთი მაგალითები. მერვე საუკ. მეორე ნახევარში ქართლში იყო „ნერსეი ძეი ადარნასე კურაპალატისა და ერის მთავრისაი“ (ე. ი. ერისთავისა) აქ **ერად** იგულისხმება ვიწრო ფრთეული, ქართლი, რომლის მთავარი ყოფილა ნერსე. და საერთოდ „ერისთავი“ იყო ადმინისტრაციული სახელი. მთიულეებში ერის შესატყვისად ჩვენ დრომდე იხმარებოდა **ხევი**, და აქედან - **ხევისთავი**. ძველად ეს საიტყვა 'ხევა თემებშიც იხმარებოდა: „ხევი კოლაისი“, „ხევი შავშეთისა“ და სხ. აქაც ხევი ნიშნავდა ერთ პატარა საადმინისტრაციო ერთეულს ანუ კუთხეს. და რომ მაშინ ერისთავი ეწოდებოდა ძალიან პატარა ერთეულის უფროსს, ამას ამტკიცებს არსებობა „ერისთავთ-ერისთავისა“, რომელიც აერთიანებდა მრავალ საერისთავოს. აქეთვან კიდევ ერთხელ სჩანს რომ მაშინ ერის ცნება ერთ პროვინციასაც ვერ ჰფარავდა.

როდესაც იგივე ნერსე ერისთავი გაიქცა ქართლითგან და გადავიდა ხაზარეთში: „რა ეამს მივიდა ნერსეი ერისთავი, მეფისა მის ხაზართაისა, შეიწყნარა იგი... და სცა მას და ყოველსა **ერსა** მისაა საზრდელ და სამოსელ“.

აქ **ერად** იწოდება ნერსეს ამაღა, რომელიც 200 კაცი-საგან შეადგებოდა, ე. ი. პატარა ჯგუფი ადამიანთა.

მეთერთმეტე საუკ. პირველი ნახევრის ერთ ტექსტში ნათქვამია ბიზანტიელების მოტყუებაზე: „ამათ მიზეზით მიიქციეს მრავალნი კაცნი მის ქვეყანისანი „წურილისა

ერისაგანო“. ან და „შეშნა ქარედ, რომეთუ მიიქცნეს ერნი მსოფლიონი“.

აქ პირველ შემთხვევაში საქმე გვაქვს უბრალო ხალხ-თან და მერე საეროსთან, დაპირისპირებულს სასულიეროსთან. ეს ძველი მნიშვნელობა ამ სიტყვისა ახლაც არის შეერჩენილი ქართულ ენაში. მაგ: სასულიერო და საერო. აქეთგანაც კიდევ ერთხელ სჩანს სიტყვა ერის ვიწრო მნიშვნელობა, ხოლო შემდეგ ის მოიპოვებს პოლიტიკურს და შემკრებლობით შინაარსს. მაგ. თამარია დროს ნაცვლად „ნათესავი ქართველთა“ უკვე იხმარება „ერთი ქართველთა“. ე. ი. ამ დროს მას ჰქონდა დღევანდელი მნიშვნელობა. იგივე იგულისხმება მეფე დემეტრე თავდადებულის სიტყვებში: „მე დავსდებ თავსა ჩემსა ერისა ჩემიათვის.“

უფრო გრძელი იყო პროცესი „ქართველთა ნათესავის“ საერთო სამშობლოს აღმნიშვეელი ტერმინის „საქართველოს“ შექმნა.

სიტყვა ქართველი, ჯაგახაშვილის გამოკვლევით, დაკავშირებულია ქართველთა უძველეს სამშობლოს სახელთან, ქალდეასთან, რომელიც თავის მხრივ შეიქმნა ერთ-ერთი ქართველი ტომის სახელისაგან. სხვა ტომთა საბინადრო სახელები იქნებოდნენ სხვები. ქალდის ანუ ქართის ტომის სახელისაგან წარმოადგა ჯერ ერთი პროვინციის სახელი—ქართლი. მას პირველად ეს ცნება იყო ვიწრო. დროთა ვითარებაში მისი შინაარსი ფართოვდება. ფართოვდება სწორედ პოლიტიკური ერთობის შექმნასთან ერთად. პირველად ეს სახელწოდება საკუთრივ ქართლია შემდეგ გავრცელდა ჰერეთზედ, მერე მესხეთზედ და ბოლოს კახეთზედაც. მაგრამ პარალელურად მან შეინახა თავისი ვიწრო მნიშვნელობაც. ამიტომ, რომ განესხვავებინათ მისი კერძო მნიშვნელობა საერთოსაგან, უმატებდნენ: „ყოველი ქართლი“ ანუ „ერთობილი ქართლი“.

მეათე საუკუნეში გ. მერჩული სწერდა: „ქართლად ფრიადი ქვეყანაი აღირაცლებია, რომელსა შინა, ქართულითა ენითა ეამი შეიწირვის და ლოცვაი ყოველი აღსრულები“. ამის მიხედვით გამოდის რომ ქართლი ეწო-

დება ყველა იმ ქვეყნებს შორის, სადაც წირვა-ლოცვა ერთ ქართულ ენაზედ სრულდებოდა. და რათგან ეს ხდებოდა ყველა ქართველთა შორის, ცხადია, მერჩულისათვის ეს ცნება უკვე ჰფარავს მთელ ქართველობას. ლეონტი მროველიც ამბობს რომ „ეწოდა ყოველსა ქვეყანასა ქართლი, ხუნანითან ვიდრე ზღვამდე სპერისა“.

საკითხი, რატომ ქართლის სახელი იქცა საერთო სახელად და არა სხვა, აიხანება ამ ხანებში ამ ტომის გავლენითა და უფრო კი კლთხის ცენტრალური მდებარეობით. ხოლო უმთავრესი მაინც ის უნდა ყოფილიყო, რომ რაკი საერთო ენა შეიქმნა ქართულის სახელწოდებით, პოლიტიკურ ნიადაგზედაც იმავე სახელის გაბატონება უფრო ადვილი საქმე იქნებოდა და ეს ასეც მოხდა.

ამგვარად, ერთი ტომის სახელი იქცა საერთო სახელად „ყოველისა ქართველთა ნათესავისა“. ასევე გაიზარდა ქართლის სახელის შინაარსი და იქცა სახელად „ყოველი ქართლისა“ და „ერთობილი ქართლისა“, რომ მეთერთმეტე საუკუნეში, გაერთიანების დაგვირგვინებასთან ერთად, შექმნილიყო სიტყვა საქართველო, და რუის-ურბნისის კრებაც გვამცნობს, რომ ანდრია მოციქულმა შემოიტანა „ქადაგებაი სახარებისაი ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“.

7

ახლა ვადავიდეთ პირდაპირ გაერთიანების აქტზედ. მაგრამ აღწერილ მოკლედ, რათგან ის ისტორიითგან საკმარისად ცნობილია. როგორც კი ჩამოყალიბდა ოთხი პოლიტიკური ერთეული, მაშინადვე დაიწყო მათ შორის ბრძოლა პირველობისათვის. რათგან აფხაზეთმა პირველმა შესძლო შინაურა ერთობის აღდგენა, აგრესივობაც აქეთგან დაიწყო. ქართლია ერისთავის ტაო-კლარჯეთში გაქცევის შემდეგ, ქართლს შემოესიენ აფხაზები. არც კახელებს ეძინათ, და ისინიც თავის მხრივ შემოესევიან. აშოთი შეებრძოლა კახთა მეფეს თავისი სიძის, აფხაზთა მეფის ლეონ მეორის ძის თეოდოსის დახმარებით. კახთა მეფეს გრიგოლს ესმარებოდა არაბთა ამირა და აშოთი

დანიარცხდა. აფხაზთა და ტაო-კლარჯეთის შეერთებულ ლაშქრის დამარცხებით საქმე კარგა ხანს შეფერხდა.

ყველაზე აგრესიული იყო აფხაზეთი. მაგრამ მეთაურთა კუნეში აქ შინაური მდგომარეობა მეტად ვართულდა. 975-978 წლებში მეფე თეოდოსი შეიბყრო ძმამ დემეტრემ და თვალები დასთხარა. დემეტრეს უცაბედი საიკვდილის შემდეგ ისევ უსინათლო თეოდოსი ავიდა ტახტზედ. ამ მდგომარეობამ კიდევ უფრო მეტად არია აფხაზეთი. დაიწყო მთავართა შორის ქიშპობა და ქვეყანა ამან დიდად დაასუსტა. ალბად საქართველოს სხვა ნაწილებთან გაერთიანებაში ხელდაედა ბევრი ხსნას. შექმნილი მდგომარეობით ისარგებლეს სხვა სამეფოთა მოწინავე წრეებმაც და დაიწყო მოლაპარაკება.

ისტორიული წყაროების მიხედვით ინიციატივა აიღო ქართლმა. სწორედ მის ინიცირეს შეეფერებოდა მშვიდობიანი გზით მოგვარება საქმისა. რაკი ორი საუკუნის ბრძოლამ ნაყოფი ვერ გამოიღო, ახალი გზა ყველასათვის აუცილებლად მისაღები იყო. პირობები მეტად ხელსაყრელი იყო. აფხაზეთში ანარქია სუფევდა. კლარჯეთში მეფობდა დიდი დავითი, განთქმული არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელს აზიაში, თავისი ქტუიტა და სიმამაცით სახელმწიფო საქმეებში. მთელს საქართველოში უდათოდ იყო აღიარებული მისი ავტორიტეტი, ისე როგორც მეფე ფრეკლესი ნეთვრამეტე საუკუნეში. ქართლში იყო მეფედ მისივე ნათესავი ბაგრატე და მერე მისი შვილი გურგენი, რომელნიც იყვნენ დავითის ვაჟდენის ქვეშ. რათგან დავითს შვილი არ ჰყავდა, თავის მემკვიდრედ ზრდიდა გურგენის შვილს ბაგრატს.

ამ გარემოებათ აფიქრებინეს ქართლის მამულიშვილებს, გაერთიანება აქეთგან დაეწყათ. თუ დავითის ხელმძღვანელობით შეიქნებოდა ქართლისა და ტაო-კლარჯეთისაგან ერთი სამეფო, მერე აღვილი იქნებოდა სხვებთან ლაპარაკი ან ბრძოლა. ქართლის აზნაურმა იონანე მარუშისძემ, რომელმაც თავს იღვა ამ საქმის განხორციელება, მოხერხებული დრო შეურჩია. მისი გეგმა ამ

ორ სამეფოს გაერთიანებაზედ არ ჩერდება. მან დასაწყისშივე მიზანში ამოიღო აფხაზეთიც.

აქ სცენაზედ გამოდის დინასტიური ფაქტორიც, რომელმაც გაერთიანების წუთში დიდი როლი ითამაშა.

აშოთის შემდეგ ბაგრატიონებმა დიდი სახელი წილობა-ქვეს როგორც საქართველოში ისე მეზობლებში და მოწოდებულნი იყვნენ გამბდარიყვენ გაერთიანებულ საქართველოს მფევებად. დავითი იყო ერთად ერთი ამ როლისათვის, მაგრამ ის უკვე მოხუცი იყო. მარუშისძე შორს იბედებოდა, იქნებ დავითის კანდიდატს ვერ გაემარჯვა აფხაზეთში. ამიტომ ის შეჩერდა გურგენის ძეზედ, ახალგაზრდა ბაგრატზედ. ბაგრატი იყო მემკვიდრე ქართლის ტახტისა და ასევე ითვლებოდა დავითის მემკვიდრედაც. მაშასადამე ქართლისა და ტაო-კლარჯეთის ერთობას წინ ვერაფერი ვადაელობებოდა. ხოლო საქირო იყო ეს საქმე მოწესრიგებულყოფი დავითის სიცოცხლეშივე. აქ მარუშისძემ იხმარა ორგვარი დიპლომატია: დავითთან და აფხაზთა ნთავრებთან. ეს პროცესი წყაროებში გარკვეულად არა სჩანს. ხოლო უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მარუშისძეს დავითთან პარალელურად, საიდუმლოდ ან ახდილად აფხაზებთანაც უნდა ჰქონოდა მოლაპარაკება. მისი გეგმა დინასტიურ წესს არ არღვევდა არც აფხაზეთისთვის. რათგან ამ დროს აფხაზთა მეფე იყო უსინათლო და მასაც მემკვიდრე არ ჰყავდა, ხოლო ბაგრატი იყო დისწული გიორგი აფხაზთა მეფისა და მაშასადამე დედით დაკავშირებული აფხაზეთის ტახტთანაც. ასე რომ მისი აფხაზთა მემკვიდრედ გამოცხადება არ იქნებოდა უკანონო. აფხაზეთის მდგომარეობისათვისაც ეს იქნებოდა ერთად ერთი ხსნა. და იმ ფაქტს რომ ვერ დავითი და გურგენი ცოცხლები იყვნენ და ბაგრატს პირველად აფხაზეთში მოუწოდებდა გამეფება, აფხაზები უფრო უნდა წაექეზებინა. ამ მდგომარეობის გათვალისწინების შემდეგ, გვერძია, რომ მარუშისძემ ვერ ყველაფერი გამოაწყო როგორც საქირო იყო და მერე გადადგა პრაქტიკული ნაბიჯები. „მატიანე ქართლისაი“ ამ საგანზედ გვამცნობს: იოანე

მარუშისძემ „წარავლინა მოციქულნი წინაშე დავით კუ-
რაპალატისა, აწვია, რათა მოილაშქროს ძალითა მისი-
თა, აღიღოს ქართლი, ანუ დაიმჭიროს თვით ანუ უბო-
ძოს ბაგრატს ძეაა გურგენისასა, ასულის წულსა გიორ-
გი აფხაზეთა მეფისასა, რომელსა ეყოდა დედულად აფ-
ხაზეთი და ქართლი ესევე.“

რომ მარუშისძის ზემოდ აღნიშნული გეგმა უყურადღ-
ებოდ დავტოვოთ, მაშინ გაუგებარი იქნებოდა მისი და-
ვითისადმი მოწოდება. არ გვგონია რომ ქართლის ტახტ-
ზედ გურგენის შტოვლის სურვილით ყოფილიყო ეს ნა-
კარნახევი. ის პირდაპირ დასძენს რომ ქართლი ან შენ
დაიჭირო და ან ბაგრატს გადაეცო, და იქვე ხაზს უსვამს
ბაგრატის უფლებას აფხაზეთის ტახტზედ. გეგმა ნათუ-
ლთა და თუ დავითს ბრძოლისაკენ მოუწოდებს, ალბად
იმედი არ ჰქონდა გურგენის დათანხმებისა შვილის გასა-
ნეფებლად. მარუშისძე კი „ეძებდა მეფედ ბაგრატს“,
რომელიც დავითს გაეზარდა „შვილად თავისად“ და
„რომელსა ეყოდა დედულად აფხაზეთი და ქართლი ესე-
ვე“.

ამ გეგმის გარეშე რჩებოდა კახეთი და ისიც მერე ად-
ვილი მოსაველელო იქნებოდა სრული ერთობის დაგვირ-
გვინებისათვის.

დავითმა მიიღო მარუშისძის გეგმა და ქართლში შე-
მოვიდა. მისთვის წინაღმდეგობა არავის გაუწყევია. მარ-
უშისძემ მას გადასცა უფლისციხე, ხოლო დავითმა ის
გურგენს უბოძა, რათა მათ შორის დამყარებულიყო მშვი-
დობა. დავითმა ყველაფერი მოაგვარა და თანახმად მა-
რუშისძის გეგმისა მეფედ ბაგრატი გამოაცხადა.

წასვლის წინ ასე მიმართა აზნაურებს: „ესე (ბაგრატ)
არს მკვიდრი ტაოსა, ქართლის და აფხაზეთისა, შვილი
გაზრდილი ჩემი, და მე ვარ მოურავი მისი და თანაშემწე,
ამას დაემორჩილენით ყოველნიო“.

ეს სიტყვები დიქტატორის ბრძანებას უფრო ჰგავს
ვიდრე მოწოდებას. და მხოლოდ დავითისთანა ავტორი-
ტეტულ პირს შეეძლო ამის ქნა!

მიუხედავად შენდღე უქმნილი მრავალი დაბრკოლებებისა, რომელსაც უქმნიდენ უმთავრესად ქართლის აზნაურები, ერთობა რაჟი ერთხელ ჩაეყარა საფუძვალზე მერე ის თვითონ იცვლევდა გზას.

ბაგრატი დაინიშნა მეფედ სამი სამეფოსი, მაგრამ პრაქტიკულად ის ჯერ ვერ გამეფდებოდა, რატოვან სამივე სამეფოს მეფენი ცოცხლები იყვნენ. ეს შესაძლებელი იყო უფრო აფხაზეთში. რადგან აქ უსინათლო მეფე დიდ უხერხულებას ქმნიდა. საქმე რომ არ გაცეცხულიყო, მართულისძემ ისე მოაწყო რომ ის ჯერ აფხაზეთში გამეფებულიყო. „ინება რათა მოიყვანოს ბაგრატ მეფედ აფხაზეთისა და მის თანა ყოველთა დიდებულთა ერისთავთა და აზნაურთა აფხაზეთისათა და ქართლისათა გამოითხოვეს ბაგრატ, მეფედ კურაპალატისაგან.“

მართულისძემ აფხაზეტსვე გამოათხოვინა დავითისაგან მეფედ ბაგრატი. დავითმა აფხაზეტს მძევლებიც ჩამოართვა და ისე გადასცა ბაგრატი. ბაგრატის აფხაზეტა ტახტზედ ააგლა მოხდა 978 წელს. რათვან ფაქტიურად ჯერ აფხაზეტა მეფედ ითვლებოდა, მან მიიღო ტიტული: „აფხაზეტა მეფე და ქართველთა კურაპალატი“.

აქ აღარ შევიჩრდებთ იმ უამრავ პატარა ბრძოლებზედ, რომელთა დაძლევა იყო საჭირო, რომ ჯერ ბაგრატ მეფეს და მერე მის ნემკვიდრეთ საბოლოოდ განემტკიცებინათ ერთობა და უზრუნველყოთ. ხოლო აღვნიშნავთ, რომ 1001 წ. გარდაიცვალა მეფე დავითი და 1008 წელს ბაგრატის მამა გურგენი. ამიერივან ბაგრატი გახდა „მეფე აფხაზეტა და ქართველთა“. როცა 1010 წელს ის შემოიჭრებეს კახეთს, გახდება „მეფე აფხაზეტა, ქართველთა და კახთა.“

ამნაირად მეთერთმეტე საუკუნის დამდეგს დავვირგვინდა საქართველოს სრული გაერთიანება. მის გარედ დარჩა მხოლოდ თბალისი, რომელიც კიდევ არაბებს ებყრათ. ის დიდ ხანს ხელითვან ხელში გადადიოდა ქართველ მეფეებისა და არაბების და ბოლოს მეთორმეტე საუკუნის დასაწყისში, დავით აღმაშენებელი ღირსეულად

დაგვირგვინებს მის წინაპართაგან დაწყებულ საქმეს. აიღებს ტფილასს და ამით საქართველოს სრულ ერთობასთან დამოუკიდებლობასაც მოუპოვებს.

აქ დაისმებოდა წურტილი, რომ ჩვენი ქვეყნის ნომადალი განვითარება წასულიყო ნორმალური გზით. საქართველოს გაერთიანება შვედურ საფუძველს ვერ გაიდგამდა სანამ გარეშე ძალა არბევდა მას, და ხშირად ხელსაც უწყობდა შინაურ დამშლელ ძალებს უზგრაით ქვეყნის ერთობა. შიგნით, ფეოდალური რეჟიმი იყო საშინელი ზღვრე, რომლის გადალახვა არც ისე ადვილი საქმე იყო. მაგრამ ქართველმა ნეფეებმა ის მაინც გადალახეს. საქართველოს გაერთიანება შექმნილი მეთერთმეტე საუკუნის დამდეგს, გარეშე მტერთაგან სრული განთავისუფლების შემდეგ მიიღებს მყარ საფუძველს...

მეცამეტე საუკუნეში საქართველოს იბყრობენ მონგოლები. მიუხედავად განუწყვეტელი რბენისა, დასუსტებული და დაავადებული საქართველო სან საუკუნის კიდევ ინახავს თავის პოლიტიკურ ერთობას.

საქართველოს ხელმეორედ დაშლა ფაქტი ხდება მხოლოდ მეთხუთმეტე საუკუნითაგან. როდესაც სამხრეთით გამოუჩნდა ორი, ერთი შეორისადმი მეტოქე ძალა. ეს გახდა მიზეზი საქართველოს დაქუცმაცებასა. მას მოჰყვა შინაური ქიშპობა, რომელიც ყოველთვის იჩენს ხოლმე თავს მსგავს შემთხვევებში. მაგრამ ყველა ამათ მაინც ვერ შესძლეს დაეკანონებინათ ქართველი ერის დაშლილობა ვერც ფიზიკურად და ვერც სულიერად. ერი დარჩა მუდამ მნატრელი ერთობისა. პირველი დღითაგანვე საქართველოს დაშლისა, იწყება შეუპოვებელი ბრძოლა ერთობისათვის. მაგრამ საქართველოს სხალი მტრები, სპარსეთი და ოსმალეთი ამის ნებას არ აძლევდნენ... ცოტა ვვიან, გარეშე მტრების შესუსტებასთან, საქართველოც იწყებს თავისი ძალების შემოკრებას. პირველი დიდი და-

საწყისი იყო ქართლ-კახეთის სამეფოთა გაერთიანება. მეფე ირაკლი მიისწრაფის თურქების მიერ დაბყრობილი მესხეთის შემოერთებისაკენ. და ბოლოს დას. საქართველოში დაიბადა სურვილი საქართველოს გაერთიანებისა მეფე ვრეცლეს სკიპტრის ქვეშ. ეს დიდი საქმეც, რომელსაც მეთაურობდა სოლომონ ლეონიძე, მარცხით ვათავდა და აქაც მთავარი მიზეზი იყო გარეშე მტერი.

საქართველო ასეთ პირობებში იყო დაბყრობილი რუსეთის მიერ. თანახმად რუსეთის ასამილიაციის პოლიტიკისა, მათ ვააუქმეს საქართველოს სახელმწიფოებრიობა და ის რუსეთის უბრალო ადმინისტრაციულ ერთეულებად აქციეს. შემდეგ რუსეთმა ნელ-ნელა თურქეთისაგან დაიბრუნა საქართველოს ძველი მიწები და ახლაც, ამ უბედურობის წიადაგზედ მოხდა კვლავ ქართველთა ერთობის განახლება. ეს გაერთიანება მოკლებული იყო საკუთარ პოლიტიკურ სახეს, მაგრამ ერი შეკავშირებული იყო სულიერად და კულტურულად. ხალხის თვალში არ შელახულა ერის ცნება და არც მისი დამოუკიდებლობა უფლებრივად. და როდესაც დადგა ხელსაყრელი პირობები, ერმა მტრის უღელი გადაიგდო და 1918 წელს დიდის ზეიმით თავისი დამოუკიდებლობა აღადგინა...

1921 წელს მას რუსეთი კიდევ ერთხელ დაბყრობს. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზოგიერთ არაპირდაპირ ცდებს ერის გადაგვარებისა, ახალი დამბყრობელი უარს ამბობს ძველ ა ს ი მ ი ლ ი ა ც ი ი ს პოლიტიკაზედ. ხოლო ფორმალურად სცნობს დაბყრობილ ერთა „დამოუკიდებლობას“.... ქართველი ერი ელის მტრის უღლის მოცილებას რომ აღსდგეს როგორც ერთი მონოლიტური, ერთეული და განდეს-მბრძანებელი საკუთარი ბაღისა.

პლ. მანველიშვილი

პარიზი 1954 წელი.

Impr. de Navarre, 11, rue des Cordellères, Paris.

A. MANVELICHVILI

K 67.177
2

საქართველოს
ბიბლიოთეკის

LA FORMATION
DE LA NATION
GÉORGIENNE

1955